

Κήποι, κόσμος το κάδρο του

/_ Μια εκπολιτισμένη
διάσταση του τοπίου

Τραυλός Γεώργιος, Τραυλού Ειρήνη

Κήποι, το κάδρο του κόσμου.

/_Μια εκπολιτισμένη διάσταση του τοπίου.

Τραυλός Γεώργιος, Τραυλού Ειρήνη

Επιβ. Μωραΐτης Κωνσταντίνος

Ιούνιος 2019

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή

1.1 Πρόλογος: αρχικά ερωτήματα για το τοπίο

1.2 Αφορμή
Σκοπιμότητα Αντικείμενο
Μεθοδολογία

1.3 Το τοπίο ως
αμφίδρομη κοινωνική
συνθήκη σχεδιασμού. Ο
κήπος.

1.4 Η ανάδυση της
γνώσης κατά τον Fou-
cault και η
επιστημολογικές τομές
του
Bachelard 'συσχετισμός
με το τοπίο.

1.5 Η συγκρότηση της
γνώσης μέσα από τις
μεταμορφώσεις του
τοπίου

1.5.1 Αστικό τοπίο

1.5.2 Μετάβαση στον
δομημένο φυσικό χώρο
και
τον εκπολιτισμένο τόπο

2. Προσεγγίσεις των κήπων, κατά τις επιστημικές τομές της νεότερης Δυτικής ιστορίας

2.1 Αναγέννηση: η πρώτη
επιστημική τομή της
νεότερης δυτικής ιστορίας.

2.1.1 Η απαρχή της
νεότερης περιόδου για την
αρχιτεκτονική των κήπων
2.1.2 Το πολιτιστικό και
πολιτισμικό περιβάλλον της
Αναγέννησης

2.1.3 Μεταβολή του
Αναγεννησιακού αστικού
τοπίου. Το παράδειγμα της
Φλωρεντίας.

2.1.4 Η έξοδος από τον
ασφυκτικό κλοιό της
μεσαιωνικής πόλης. Η
Έπαυλη

2.2 Η δεύτερη επιστημική
τομή του νεότερου
Ευρωπαϊκού πολιτισμού :
Ολλανδία, πορεία προς την
πρώτη κηπούπολη.

2.2.1 Πολιτικό και
πολιτισμικό πλαίσιο: Νέα
οικονομική πραγματικότητα.

2.2.2 Τοπιοκεντρική
μετουσίωση της τέχνης.
Το παράδειγμα της
ολλανδικής κηπούπολης και
το πρώτο αστικό πάρκο.

2.3 Νεωτερική έκβαση

2.3.1 Το πολιτισμικό
υπόβαθρο για το μοντέρνο.

2.3.2 Προσεγγίσεις των
νεωτερικών τάσεων για το
κτήριο και το τοπίο.

3. Μετανεωτερικός κόσμος

3.1 Πορεία προς τον σύγχρονο κόσμο: Παγκοσμιοποίηση και μητρόπολη.

3.1.1 Μετανεωτερική πραγματικότητα και κριτική.

3.1.2 Πρώτη Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

3.2 Ενίσχυση περιβαλλοντικής ηθικής, ανάδειξη σημασίας των κήπων

3.2.1 Η 'πράσινη' εταιρική ταυτότητα.

3.2.2 Ζητήματα κλίμακας: Το μητροπολιτικό πάρκο ως κοινωνική ανάγκη και η αποτυχία εφαρμογής της κηπούπολης.

4. Σύγχρονες αντιλήψεις για τους κήπους

4.1 Η σύγχρονη τέχνη σε επαφή με τους κήπους .

4.1.1 Εκθεσιακά περιπερα κήπων και οικολογική αφύπνιση.

4.2 Αλλαγή άξονα ανάπτυξης του αστικού τοπίου.

4.2.1 Η συμβολή των τοπολογικών μαθηματικών στην τρίτη διάσταση.

5. Συμπεράσματα συσχετισμού κήπων και σύγχρονου ήθους. Τα πάντα είναι τοπίο.

5.1 Τα τοπολογικά μαθηματικά/Πρόσφορα στις τρεις διαστάσεις.

5.2 Η τέταρτη διάσταση συναρτημένη με τον σύγχρονο ήθος.

5.3 Ο κάθετος κήπος και η Σύγχρονη οικολογική πραγματικότητα.

5.4 Το κάδρο σαν εργαλείο έκφρασης, προσδιορισμός τρόπου επίλυσης.

5.5 Πολλαπλότητα κλίμακας και στοχευόμενη διερεύνηση ενισίων αρχών.

1. Εισαγωγή

1.1 Πρόλογος: αρχικά ερωτήματα για το τοπίο.

Το τοπίο όπως έχει δείξει η σύγχρονη εμπειρία, φαίνεται να απασχολεί όλο και περισσότερο τους μελετητές σε θεωρητικό-φιλοσοφικό επίπεδο όσο και σε πρακτικό-σχεδιαστικό. Η αναζήτηση βέβαια θεμελιωδών διατυπώσεων που σχετίζονται με τις τοπιακές σχέσεις αποδεικνύεται ότι έχει απασχολήσει πλήθος ερευνητών στον Δυτικό κόσμο εντονότατα, ήδη από την περίοδο της Αναγέννησης, σε πολλαπλές εκφάνσεις του πολιτισμού. Μάλιστα με τρόπο καθοριστικό για την ουσία της καθημερινής πραγματικότητας, ζωής και αντίληψης στο ευρύ φάσμα έκφρασης των κοινωνιών. Αποτελεί το τοπίο έννοια συνυφασμένη βαθιά με την εξέλιξη των λαών της Ευρώπης και κατ' επέκταση του κόσμου. Πως διατυπώνεται και πως ωριμάζει μια σύγχρονη αντίληψη για το τοπίο, πως συντελείται η επεξεργασία των επιμέρους παραμέτρων που συντελούν την πραγματικότητά του, πως καθίσταται κατανοητό στην ολότητα του, πως συντίθεται με την παραγωγή γνώσης; Αφορούν εντέλει, το τοπίο και οι κήποι, βαθύτερες ανάγκες που αναφέρονται στην οργάνωση του κατοικημένου χώρου ή επικεντρώνονται στην οπτική τέρψη; Περιγράψαμε μόλις βασικά ερωτήματα που επιθυμούμε να απαντήσουμε.

Σε έναν πρώτο ορισμό για το τοπίο δεν θα μπορούσε να λείπει η περιγραφή του ως σύνολο από αισθητηριακές προσλήψεις και παραστάσεις, από αναφορές στην υλικότητα του τόπου ή τις κατασκευές διαμόρφωσής του. Σε αυτές όμως πρέπει να προσθέσουμε αναφορές άυλες που αφορούν τα κοινωνικά ήθη και προβάλλονται στο υλικό υπόβαθρο του τοπίου. Το σύνολο αυτό των τοπιακών σχέσεων που προφανώς αφορά, εκτός από την αρχιτεκτονική τοπίου, την αρχιτεκτονική των κτιρίων όπως και την αρχιτεκτονική της πόλης, συνδέεται επομένως με ένα κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτιστικό περιεχόμενο, που συνιστά επιπλέον περιεχόμενο πολιτικό. Βέβαια κάτι τέτοιο επαληθεύεται και με αντίστροφους όρους, καθώς μια επιβεβλημένη αντιληπτική στάση ή αισθητική επιλογή μπορεί να διαθέτει χαρακτήρα προτύπου, να διαπερνά την κοινωνία και να βρίσκει τόπο δομικής έκφρασης στην κατασκευασμένη πραγματικότητα. Παράγεται κατ' αυτόν τον τρόπο μια αμφίδρομη και συνεχής σχέση ανάμεσα στο κοινωνικό ήθος και το δημιουργημένο συνθετικό σύνολο.

1.2 Αφορμή-Σκοπιμότητα-Αντικείμενο-Μεθοδολογία

- Αφορμή για την ενασχόλησή μας αποτέλεσε το έντονο σύγχρονο ενδιαφέρον από την αρχιτεκτονική κοινότητα απέναντι σε ζητήματα τοπίου. Ακόμη περισσότερο η ανάγκη της σύγχρονης κοινωνίας η οποία φαίνεται να βρίσκεται σε κατάσταση αλλαγής, απέναντι σε ανάλογα θέματα. Αλλαγής που την υποχρεώνει να επενδύσει, σε πολιτικό, πολιτιστικό και οικονομικό επίπεδο, σε έργα που αφορούν την τοπιακή κλίμακα, είτε προβάλλοντας τα ως μέσον χωρικού ελέγχου και έκφρασης εξουσίας είτε αναγνωρίζοντας τις απαιτήσεις περιβαλλοντικής αναβάθμισης των αστικών περιοχών και προστασίας των εξωαστικών τοπίων. Ποιά είναι εντέλει η σύγχρονη αντίληψη για το τοπίο, ποιές κοινωνικές απαιτήσεις την καθορίζουν, με αφετηρία το παράδειγμα των κήπων; 'Ποιος είναι τελικά ο σύγχρονος κήπος'; Ας βιαστούμε να απαντήσουμε: ο σύγχρονος κήπος είναι ο κήπος της πόλης και ταυτόχρονα ο κήπος των πολλών, ο κήπος της ευρύτερης δυνατής συμμετοχής. Αλλά είναι επίσης ο κήπος της αστικής καλλιέργειας και βεβαιότατα ο κήπος της τοπολογικής προσέγγισης και της ηλεκτρονικής προσομοίωσης. Όλα αυτά μαζί...
- Ένα τέτοιο εγχείρημα ανάδειξης του τοπίου, παραπέμπει επομένως στην κεντρική πολιτιστική σημασία του για την έκφραση των Δυτικών κοινωνιών αλλά και του νεωτερικού και σύγχρονου πολιτισμού εν γένει. Γεγονός που ενισχύεται σημαντικά κατά την περίοδο που διανύουμε. Κρίνεται αναγκαία ειδικά για τον σύγχρονο άνθρωπο η ενδυνάμωση της κριτικής ικανότητας με στόχο την ορθότερη αντίληψη όσο και δυνατότητα ενεργού συμμετοχής σε θέματα που αφορούν το τοπίο, τον σχεδιασμό του ή ακόμη και την κατανόηση του τρόπου 'δόμησης' του συγχρόνου κόσμου, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

Εικ.1: Εικόνες από την σύγχρονη καθημερινότητα ενός κήπου σε ταράτσα, που χρησιμοποιείται για αστική καλλιέργεια, έκφραση του τοπιακού ήθους της εποχής μας.

- Το αντικείμενο της συγκεκριμένης εργασίας είναι επομένως η προσπάθεια ανάδειξης του τοπίου, σε ουσιώδες επιστημικό παράδειγμα, μέσα από τη θεματική των κήπων, καθώς θεωρούμε ότι αντικατοπτρίζονται, στις τοπιακές παρεμβάσεις, τα συνολικά ήθη των κοινωνιών, σε κάθε ιδιαίτερη ιστορική περίοδο. Είτε πρόκειται για πολιτικά ήθη, είτε για την ανάπτυξη των επιστημών, είτε για τα μέσα έκφρασης είτε για τα γενικά ιδεολογήματα που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες. Θα εξηγήσουμε επιπλέον πως ο όρος 'επιστημικός' δεν παραπέμπει στο περιορισμένο πεδίο των επιστημών μόνο, αλλά περιγράφει το ευρύτερο πολιτισμικό πεδίο από το οποίο η γνώση σε κάθε ιδιαίτερη περίοδο αναδύεται, με αυτόν τον τρόπο εισάγει στη θεωρητική χρήση τον όρο 'επιστημικός' ο Michel Foucault. Προφανώς αυτή η κεντρική πολιτισμική-επιστημική σχέση του τοπίου μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα σε περιόδους ιστορικής τομής, εστιάζοντας στο σύγχρονο τοπιακό ήθος.
- Μεθοδολογικά επιλέγεται η επισήμανση δυο χαρακτηριστικών σχεδιαστικών αρχών, της οπτικής οργάνωσης και της κλίμακας σχεδιασμού, που διέπουν, σύμφωνα με τις δικές μας απόψεις, τις οργανωμένες διαμορφώσεις του τοπίου. Αυτές μεταμορφώνονται μέσα σε σημαντικές περιόδους κομβικής σημασίας, όπως είναι η Αναγέννηση, κατά τις οποίες αλλάζει-μεταβάλλεται η πολιτική και οικονομική κατάσταση στην Ευρώπη συμπαρασύροντας το σύνολο του πολιτισμού. Εξέχουσα είναι η ολλανδική περίοδος του 17ου αι. με μέγιστη σημασία για την γένεση της σύγχρονης αντίληψης για το τοπίο. Προφανώς μας αφορούν επίσης ιδιαίτερα οι περίοδοι που χαρακτηρίζουμε ως 'νεωτερική' και 'μετανεωτερική' οι οποίες συντελούν με τη σειρά τους στη σύνθεση μιας σύγχρονης θεώρησης του τοπίου. Κατά τις περιόδους αυτές, το τοπίο εμφανίζεται ως κεντρικός όρος για να περιγράψει επιστημονικές θεωρήσεις όπως η τοπολογία, κλάδους της επιστήμης όπως η τοπιακή πολεοδομία, ενώ συνδέεται επιπλέον με την ηλεκτρονική προσομοίωση και αποτελεί επίσης κεντρικό σημείο πολιτισμικής και πολιτικής αναφοράς, εξαιτίας της περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένης συνθήκης που διέπει τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της μελέτης αποτελεί η επιλογή και παράθεση παραδειγμάτων, ως σαφές μέσο υποστήριξης της θέσης μας. Κυρίως με θέματα που έχουν ως κοινή βάση τον κήπο και την κηποτεχνία, μια σαφώς πολιτιστικά καθορισμένη εκδοχή του τοπίου.

1.3 Το τοπίο ως αμφίδρομη κοινωνική συνθήκη σχεδιασμού

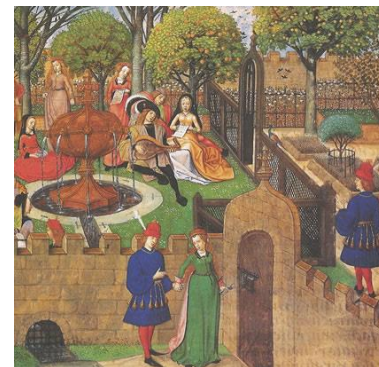
Εάν θεωρήσουμε ότι με τον όρο τοπίο περιγράφεται η σχέση ενός τόπου με τον ανθρώπινο πολιτισμό, μπορούμε να διατυπώσουμε ξεκάθαρα την άποψη ότι το τοπίο, εν γένει, συναποτελείται από υλικούς παράγοντες που σχετίζονται με την πραγματική υπόσταση του χώρου όσο και με κανόνες που αφορούν την άυλη πολιτισμική συνθήκη. Γι' αυτό το τοπίο είναι πάντοτε πολιτισμικό. Έχουμε να κάνουμε με ένα σύνολο το οποίο περιλαμβάνει στοιχεία όπως ο φυσικός ή ο ανθρωπογενής χώρος, η γεωμορφολογία του εδάφους, το νερό, η χλωρίδα, η πανίδα και η βιοποικιλότητα. Διαφαίνεται επομένως ότι στο εν λόγω σύνολο εμπεριέχονται υποσύνολα όπως το μοτίβο των μορφών, των ήχων και των χρωμάτων, παραγόντων που σχετίζονται με τον τρόπο ζωής όσο και εκείνων που δεν σχετίζονται με την έμβια ουσία, όπως το ήλιος ή η κλιματική εναλλαγή. Εντούτοις με όλα αυτά έχουμε αποδώσει μόνο τη μία πλευρά του αντικειμένου. Δηλαδή τον υλικό, φυσικό ή ανθρωπογενή τόπο. Μένει να συζητήσουμε και για τις πολιτισμικές ή πολιτικές απόψεις που αφορούν τη σχέση ελέγχου, για παράδειγμα, κοινωνίας και φυσικής πραγματικότητας. Την προσπάθεια να προβληθεί η ποιότητα του πολιτισμού ή της πολιτικής ισχύος μέσα από τις διαμορφώσεις του τοπίου. Επίσης της βασικής αντίληψης που εμφανίζεται κυρίως στην εποχή μας. Ότι δηλαδή ο πολιτισμός δεν μπορεί να είναι αποκλειστικά ανθρωποκεντρικός.

Εστιάζοντας ακριβώς στην αλληλεπίδραση του συνόλου που ονομάζουμε τοπίο με την ανθρώπινη νόηση, υπό το πρίσμα δηλαδή των γνωστικών και των συναισθηματικών εμπειριών του ανθρώπου, αρχίζουμε να αντιλαμβάνομαστε πόσο θα μπορούσε να διευρυνθεί η ερμηνεία του όρου 'τοπίο'. Είναι σαφές ότι κάθε μεμονωμένος παρατηρητής του τοπίου θα μπορούσε να έχει διαφορετική άποψη και αντίληψη για αυτό, να αντιλαμβάνεται δηλαδή διαφορετικές πτυχές του, σύμφωνα με την προσωπική του αντίληψη, μνήμη και αισθητική, με σκοπό την παραγωγή γνώσης από αυτό, ώστε να καλύψει τις ανάγκες του. Μέσα από τις προσλαμβάνουσες του τοπίου και την επεξεργασία τους, το άτομο καθίσταται ικανό να δημιουργήσει νοητικές εικόνες και να ανακαλέσει μνήμες, να αλληλεπιδράσει συναισθηματικά με αυτές, να τις νοηματιδοτήσει και να τις συμβολίσει, να παράξει εν τέλει από αυτές γνώση η οποία θα αποτελέσει εφόδιο για την ομαλότερη διαβίωσή του. Το άτομο όμως ως μέρος ενός κοινωνικού συνόλου διαβιώνει κοινωνικά¹. Επομένως από τον ορισμό του όρου 'ήθος', ως αναφορά στους καθιερωμένους κανόνες κοινωνικής διαβίωσης, καταλαβαίνουμε πόσο

1 Πρβλ. Τσουκαλά Κ., Τερζόγλου Ν. Ι. και Παντελίδου Χ.(2012): Τομές ήθους και χώρου, 'Πως αποκαλύπτεται χωρικά το ήθος; '...Ordine Geometrico Demonstrato'', 68-70, Μωραΐτης Κ.

σημαντική είναι μια τέτοια διερεύνηση αντίληψης των κοινωνικών ηθών, δηλαδή των τρόπων ζωής, οι οποίοι στο πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης, διαμορφώνουν και διαμορφώνονται από τη σύνθεση του τοπιακού συνόλου. Πρόκειται για ήθη τα οποία υπερβαίνουν την ατομικότητα και καθορίζουν την συμπεριφορά με κοινά στοιχεία κοινωνικής πολιτισμικής κλίμακας. Συνθήκη η οποία αποτελεί βάση για τη συλλογιστική πορεία μας, αναγνωρίζοντας στο τοπίο τα χαρακτηριστικά εκείνα που το καθιστούν πολιτισμικό. **Το τοπίο είναι το υλικό, φυσικό ή ανθρωπογενές, υπόβαθρο του τόπου μαζί με τις πολιτισμικές δράσεις που εκφέρονται σε αυτό.** Επομένως το τοπίο δεν είναι η υλική πραγματικότητα μόνο, είναι επιπλέον οι κοινωνικές συνθήκες που συνδέονται με αυτό.

Αποτελεί συνεπώς το τοπίο θεμελιώδη πηγή γνώσης για τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών του πολιτισμού. Άρα πρέπει να γίνει λόγος για το 'επιστημικό τοπίο, παραπέμποντας στον τρόπο που χρησιμοποιεί τον όρο 'επιστημικός' ο M. Foucault, το σχολιάσαμε και προηγούμενα. Δεν είναι 'επιστημονικό' το τοπίο, γιατί η γνώση δεν αναδύεται μόνο από επιστημονικές προσεγγίσεις, δηλαδή από λογικούς συσχετισμούς και συνεπώς από τις επιστήμες μόνο, αλλά αναδύεται επίσης από ένα σύμπλεγμα μη αντικειμενικών παραγόντων. Για παράδειγμα, μη λογικές επιρροές, όπως δοξασίες, ιδεολογήματα, κοινωνικές φαντασιώσεις που ποικίλουν από περίοδο σε περίοδο, θεωρούνται ισάξια κομβικές για την ανάδυση της γνώσης. Επομένως, οι όροι 'επιστημολογικό τοπίο' αποτελούν ανεπαρκή χαρακτηρισμό, καθώς επικεντρώνονται στη φιλοσοφία και θεωρία των επιστημών, χωρίς να προσεγγίζουν τις πέραν των επιστημών πολιτισμικές επιρροές.

Εικ.2-4: Ζωγραφικές αναπαραστάσεις της μεσαιωνικής τοπιακής θεώρησης για τους 'περίκλειστους' κήπους ως 'Hortus Conclusus' και η σημασία τους για τη διαμόρφωση των κοινωνικών ηθών.

1.4 Η ανάδυση της γνώσης κατά τον Michel Foucault και οι επιστημολογικές τομές του Gaston Bachelard: ο συσχετισμός με το τοπίο.

Επομένως η γνώση σε κάθε περίοδο δεν είναι απολύτως αντικειμενικά προσδιορισμένη. Ο τρόπος με τον οποίο αναδύεται χαρακτηρίζεται από το σύνολο σχέσεων, στις οποίες και προηγούμενα αναφερθήκαμε και τις οποίες ο Michel Foucault ονομάζει 'Épistémè'² ή 'προ-επιστήμη'. Ο Foucault βέβαια δανείζεται αυτήν την προσέγγιση από τον Gaston Bachelard. Ο δεύτερος ισχυρίζεται ότι σε κάθε περίοδο υπάρχουν προφανώς λογικές διαδικασίες που παράγουν την επιστημονική γνώση, αλλά η επιστημονική γνώση μπορεί να καθορίζεται και από ασύνειδες επιρροές, μη λογικές. Ονομάζει γι' αυτό ένα κεντρικό επιστημολογικό έργο του *Formation de l' esprit scientifique: contribution psychanalytique a la connaissance objective - The Formation of the Scientific Mind: A Contribution to a Psychoanalysis is of Objective Knowledge*. Αλλαγές πολύ έντονες, του τρόπου ανάδυσης της γνώσης, τις χαρακτηρίζει ως επιστημολογικές τομές.

Επομένως η γνώση συσχετίζεται με ένα συνονθύλευμα στοιχείων, επιστημονικά και λογικά ελεγχόμενων θεμάτων, όσο και μη λογικών που αφορούν θέματα παραστάσεων, ιδεολογημάτων και δοξασιών, τα οποία χαρακτηρίζουν μια κοινωνία και είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την οικονομική και πολιτική πραγματικότητα. Η ιστορία έχει αποδείξει τη ριζική μεταστροφή των στοιχείων αυτών σε κάποιες περιόδους. Με τρόπο που αναδεικνύει κοινωνίες με διαφορετικά χαρακτηριστικά για την παραγωγή της γνώσης, δηλαδή με διαφορετικά επιστημικά στοιχεία και αυτό ισχυριζόμαστε, διαφορετική αντίληψη για τους τόπους, για τα τοπία ζωής.

2 Αυτή η *Épistémè* μπορεί σε κάποιες περιόδους να μεταβάλλεται με ριζικό τρόπο. Κάποιες περιόδοι της ιστορίας μπορεί να εμποτίζονται από διαφορετικά χαρακτηριστικά αυτού του πεδίου από το οποίο αναδύεται η γνώση και μπορεί από κάποια περίοδο σε κάποια άλλη να υπάρχει μεγαλύτερη μετάπτωση.

1.5 Η συγκρότηση της γνώσης μέσα από τις μεταμορφώσεις του τοπίου

1.5.1 Αστικό τοπίο

Ο τρόπος συγκρότησης της επιστημικής συνθήκης διαφέρει ανάλογα με τα γνωρίσματα της κάθε κοινωνίας. Ο οικονομικός παράγοντας αποτελεί σημαντική συνιστώσα για την ανάπτυξη τους και καθιστά εμφανέστερα τα στοιχεία που σχετίζονται με την επιστημική συνθήκη. Επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνται οι απαιτήσεις παραγωγής των κοινωνιών, η γνώση τους, οι ιδεολογίες, τα συστήματα συμπεριφοράς τους, άρα είναι καθοριστικός για τον τρόπο συγκρότησης της επιστημικής συνθήκης. Είναι συνυφασμένος με την εμπορική και κοινωνική δραστηριότητα και εκδηλώνεται εντονότερα σε οργανωμένες οικιστικές περιοχές. Αξίζει να αναλογιστούμε ότι η πόλη αποτελεί σημαντικότερη εκδοχή μιας ιστορικής περιόδου και του πολιτισμού. Συμπυκνώνει νοήματα παραγωγής και έκφρασης και συνεπώς καθιστά προφανή την σχέση αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην επιστημική συνθήκη και στο αστικό περιβάλλον. Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να συμβαίνει και με το τοπίο, δικαιολογώντας την απόδοση του όρου 'επιστημικό τοπίο'.

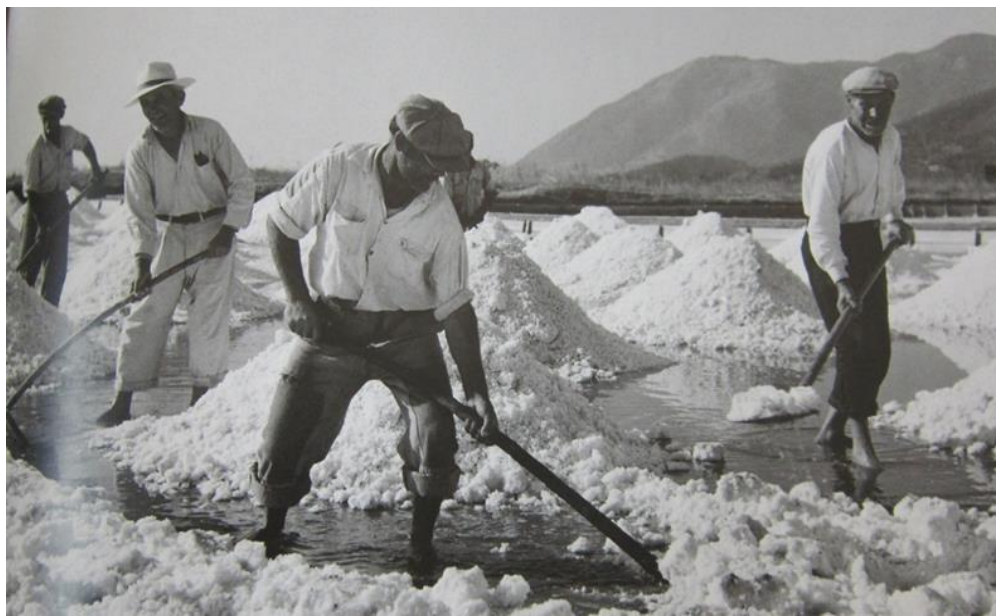
1.5.2 Μετάβαση στον δομημένο φυσικό χώρο και τον εκπολιτισμένο τόπο

Αν το αστικό τοπίο αποδίδει σαφέστατα την προσπάθεια κοινωνικού ελέγχου των συνθηκών οργάνωσης του χώρου, ανάλογη εμβληματική παρουσία μπορούμε να διαπιστώσουμε και στις έντεχνες διαμορφώσεις τοπίου και βέβαια στον κήπο. Στις διαμορφώσεις αυτές μπορούμε να αποδώσουμε τον συμβολισμό της σχέσης πολιτισμικού και φυσικού υποβάθρου, άλλωστε η έκταση κάποιων από τις διαμορφώσεις αυτές μοιάζει να προσεγγίζει την κοσμική ολότητα, και να υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο ο Δυτικός άνθρωπος δηλώνει την κυριαρχία του στον κόσμο όλο.

Σε μια περεταίρω ανάλυση του περιεχόμενου του όρου 'τοπίο', διαπιστώνουμε πως σε αυτό περιλαμβάνεται το φυσικό τοπίο, χωρίς εντούτοις να συνδέεται ο όρος, αποκλειστικά με τα τοπία της άγριας φυσικότητας, τα δάση, τις απόκρημνες ακτές. Χωρίς δηλαδή να συνδέεται αποκλειστικά με την αυτοφυή συνθήκη. Μπορεί να συνδέεται επίσης με περισσότερο επεξεργασμένες εκδοχές του, όπως εκείνη του αγροτικού τοπίου. Έτσι φαίνεται να υπάρχει συνδιαλλαγή των απόψεων που αναπτύσσονται γύρω από το τοπίο, με εκείνες που σχετίζονται με την γεωργία και την αγροτική παραγωγή. Καταλήγουμε εντέλει στο ανθρωπογενές τοπίο, εκείνο που προέρχεται από την πραγματοποίηση ανθρωπίνων δραστηριοτήτων πάνω στο φυσικό υπόβαθρο. Τέτοια παραδείγματα είναι το τοπίο όπου ο κτηνοτρόφος θα βοσκήσει το

κοπάδι του, το υδάτινο τοπίο οργάνωσης του δικτύου πλεύσης από τον ψαρά. Αλλά είναι βέβαια ανθρωπογενές τοπίο και το τοπίο που περιγράφει ο φιλόσοφος ή ο ποιητής, το τοπίο που ζωγραφίζει ο ζωγράφος, το τοπίο που συνθέτει και οργανώνει δομικά ο κηποτέχνης. Επομένως το τοπίο συνδέεται και με τον εκπολιτισμένο τόπο. Θα τολμήσουμε μάλιστα να πούμε πως πάντα παραπέμπει στον πολιτισμό, έστω και αν η σχέση αυτή περιορίζεται μόνο στην αντίληψη και την αισθητηριακή ερμηνεία του.

"Με άλλα λόγια αν υποθέσουμε ότι ακόμη και οι απλούστερες χρήσεις του τόπου προϋποθέτουν την άσκηση ελέγχου πάνω σε αυτόν, κάθε ερμηνεία του τόπου ή τοπική δραστηριότητα υπονοεί την ύπαρξη αισθητικής θεώρησης και αξιολόγησης για τον τόπο σε πρωταρχικό στάδιο πριν την διεξαγωγή τους. Η αξιολόγηση αυτή της αισθητικής τάξης πολλές φορές γίνεται ασύνειδα και μάλιστα δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που μια τέτοια διενέργεια δεν λαμβάνει προφανή πρακτική σημασία. Υπό την παραπάνω θέση οποιαδήποτε κοινωνική ή πολιτιστική αναφορά σε οποιοδήποτε τόπο, αστικό ή φυσικό, ανάγεται και σε αισθητική συνθήκη, είτε συντελείται συνειδητά είτε όχι, αναφορικά με τον αισθητικό χαρακτήρα που την διέπει. " (Μωραΐτης, 2015, 31)

Εικ.5: Εργάτες διαμορφώνουν το ιδιαίτερο τοπίο των αλικών στην περιοχή της Λευκάδας.

Εικ.6: Η Συγκομιδή, πίνακας του Pieter Bruegel the Elder, λάδι σε ξύλο, 1565 μ.Χ.

Εικ.7-8: Δεξιά το ιδιαίτερο τοπίο του Cinque Terre της Ιταλίας και αριστερά το παράλιο μέτωπο στο Vík της Ισλανδίας

2. Προσεγγίσεις των κήπων,
κατά τις επιστημικές τομές
της νεότερης Δυτικής ιστορίας.

2.1 Αναγέννηση: η πρώτη επιστημική τομή της νεότερης δυτικής ιστορίας

Εικ.9: Η ιδανική πόλη, la Città Ideale. Προοπτική απεικόνιση από ζωγράφο της σχολής του Piero della Francesca (15ος αι. μ.Χ.)

2.1.1 Η απαρχή της νεότερης περιόδου για την αρχιτεκτονική των κήπων

Με την ανάδυση της ιταλικής Αναγέννησης αγγίζουμε την αρχή της αρχιτεκτονικής κήπων της νεότερης περιόδου. Είναι τέτοια η αλλαγή που επιφέρει στην πολιτική πραγματικότητα η αναγεννησιακή ιταλική κοινωνία, που προσεγγίζει τα όρια της κοσμικής αναθεώρησης. Αυτή η νέα κοσμική τάξη λοιπόν, αντικατοπτρίζεται στους συμβολισμούς που εισάγονται στις αρχές σχεδιασμού και τον τρόπο δόμησης του αρχιτεκτονιμένου χώρου. Επομένως θα ήταν αδύνατο να μη συμβαίνει αντίστοιχη αλλαγή στον τρόπο θεώρησης του τοπίου. Κάποιες από τις νέες αρχές σχεδιασμού είναι για παράδειγμα, η δημιουργία κήπων συσχετισμένων με τον δομημένο αρχιτεκτονικό χώρο, μέσω αρχιτεκτονικών όρων χωρικών εκφράσεων. Έτσι το κηποδωμάτιο, ή Stanza όπως ονομάστηκε, παραπέμπει σε κλειστούς τειχισμένους χώρους που θα μπορούσαν

να βρεθούν αντίστοιχα στο εσωτερικό ενός κτιρίου. Επιπλέον, ο τρόπος δημιουργίας της Stanza την καθιστά μέρος μιας ευρύτερης σκηνογραφικής ενσωμάτωσης πολλαπλών οπτικών επιπέδων. Έτσι το επί μέρους κηποδωμάτιο εντάσσεται στο σύνολο των δωματίων του κήπου και αυτός υπάγεται πλέον στο ευρύτερο πεδίο του περιβάλλοντος τοπίου. Με όρους *integrazione scenica*, η villa μέσω του κήπου, ο κήπος μέσω της stanza, και η stanza μέσω των σχεδιαστικών αρχών, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και ενσωματώνονται στο τοπίο. Που πλέον μπορεί να αντιμετωπιστεί ως συνθετική οργανωμένη συνθήκη, καθορισμού της οπτικής εμπειρίας του χώρου, με τρόπο συνολικό. Το αναγεννησιακό τοπίο μετατρέπεται εμφανώς σε πολιτισμικό με την εισαγωγή αρχιτεκτονικών όρων στον τρόπο αντιμετώπισης του.

Εκείνο που απαραίτητα πρέπει να διατυπωθεί είναι η σαφής συνοχή της ιταλικής υπαίθρου και κατ' επέκταση του τοπίου με στοιχεία αρχιτεκτονικών δομών και αρχών. Αυτές εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο κοσμικής αναθεώρησης που εισήχθη κατά την περίοδο που αναλύουμε. Μολονότι η άσκηση του οικονομικού και πολιτικού έλεγχου συνέβη σε πρώτο στάδιο στα αστικά κέντρα, επεκτάθηκε άμεσα εκτός των ορίων της πόλης. Με άλλα λόγια, στοιχεία του αστικού περιβάλλοντος φαίνεται να εξαπλώθηκαν πέραν του αστικού συμπλέγματος³ σε μια τάση που χαρακτήρισε τον αναγεννησιακό άνθρωπο. Επομένως το πεδίο άσκησης ελέγχου και επιβολής της εξουσίας επεκτάθηκε, με τρόπο απρόσκοπτο πέρα από τα αστικά όρια. Αναδεικνύεται άρα η σημασία των κήπων και των τοπιακών διαμορφώσεων συνολικά. Αφού αποτέλεσαν βασικά έκφρασης της εξουσίας των νέων αστικών πολιτικών στρωμάτων. Ο χώρος αντιμετωπίζεται πλέον σαν μια ολότητα που αναλύεται, δομείται και συντίθεται, μέσα από την σκηνογραφική οργάνωση και τον οπτικό έλεγχο του. Αυτήν ακριβώς τη συνθήκη αποδίδει σαφέστατα η συγκρότηση και ανάπτυξη της αναγεννησιακής προοπτικής. Η προοπτική θα ισχυριστεί ο Erwin Panofsky, αποτελεί συμβολική μορφή που εκφράζει την νέα κεντρική απαίτηση ελέγχου.

3 Πρβλ. Το Τοπίο, Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου. Σημειώσεις για τη νεότερη τοπιακή επεξεργασία του τόπου, 48, Μωραϊτης Κ., 2016

2.1.2 Το πολιτιστικό και πολιτισμικό περιβάλλον της Αναγέννησης

Η περίοδος που μελετάμε είναι καταγεγραμμένη ως αυτή της έναρξης της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, με εστιακή περιοχή εμφάνισης, την περιοχή της ιταλικής χερσονήσου του 14ου αιώνα. Τον χώρο δηλαδή που πρωτοεμφανίστηκαν προωθημένες ιδέες ύστερα από μια μακρά περίοδο σκοταδισμού, καθιστώντας σταδιακά εφικτή την υλοποίηση μιας πολιτικής μετάβασης. Αυτό που μπορούμε συνοπτικά να σημειώσουμε είναι η περίοδος έντονων αλλαγών και μεταθέσεων της εξουσίας σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο που πραγματοποιήθηκε σε αρχική φάση σε αυτή την περιοχή, συμπαρασύροντας σταδιακά την εξέλιξη, σε πολλαπλά επίπεδα, όλης της Ευρώπης.

Την περίοδο αυτή αποκτά ισχύ ένα νέο κοινωνικό στρώμα, η αστική τάξη, η οποία αποτελείται από εμπόρους, βιοτέχνες και παραγωγούς, με δράση διευρυμένη σε όλη την Ευρώπη. Σε εγγύτητα με τα λαϊκά στρώματα κατόρθωσε κατά περιοχές, όπως η Τοσκάνη, την ανατροπή του φεουδαρχικού καθεστώτος και την ανάληψη της εξουσίας. Για να προσεγγίσει όμως το ευρύ φάσμα των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων η αστική τάξη εισάγει νέους κανόνες άσκησης ελέγχου και επιπλέον νέες μορφές έκφρασης, έκφρασης η οποία συνδέθηκε με την πρόφαση αναβίωσης της αρχαίας πολιτιστικής και πολιτικής κληρονομιάς. Η αστική αυτή διακυβέρνηση αποτέλεσε βέβαια μια ολιγαρχία, καθώς την εξουσία διαχειρίζονται οι σημαντικές αστικές οικογένειες και οι συντεχνίες. Εντούτοις προάγεται ένα κλίμα αμφισβήτησης της φεουδαρχίας όπως και της εκκλησίας και προωθείται η γενικότερη ηθική και πνευματική ελευθερία. Ουσιαστικά πρόκειται για εισαγωγή καινούργιων προτύπων ανατροπής των μεσαιωνικών συνθηκών τα οποία και είναι σαφές ότι αποτελούν βαθειά αλλαγή.

2.1.3 Μεταβολή του Αναγεννησιακού αστικού τοπίου. Το παράδειγμα της Φλωρεντίας.

Η αλλαγή εκδηλώνεται πρωτίστως στον αστικό χώρο καθώς αποτελεί το πρωταρχικό πεδίο ανάδυσης του πολιτιστικού στοιχείου. Η αστική τάξη εκμεταλλεύεται τη σημασία του αστικού τοπίου και με σκοπό την ενίσχυση της πολιτικής της θέσης παράγει μια καινούργια τέχνη. Η οποία προάγεται με στόχο την προβολή της δύναμης και της υπεροχής που η τάξη αυτή έχει συγκεντρώσει, αντανakλώντας τις ηθικές και πολιτισμικές της αξίες με μέσα οπτικά. Στο πλαίσιο αυτό την εισάγονται πρότυπα, αναφορές και κανόνες από την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα επιδιώκοντας την ταύτιση με πολιτισμούς μεγάλου κύρους.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της εποχής στην οποία αναφερόμαστε είναι η ανάπλαση του αστικού χώρου της Φλωρεντίας, με αποκορύφωμα των προσπαθειών αυτών την ανέγερση του τρούλου της Santa Maria del Fiore (Duomo)⁴. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατασκευή του έγινε ώστε να προβληθεί το μεγαλείο και η δύναμη της πόλης σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες της Ευρώπης και δευτερευόντως μάλλον για θρησκευτικούς λόγους, όπως θα ήταν αναμενόμενο από το ηθικό πλαίσιο της εποχής. Χτίζοντας έναν τρούλο μοναδικής αίγλης που όμοιός του δεν είχε ξαναγίνει, αποτύπωσαν την παρουσία τους στο σκηνή της πόλης πιστοποιώντας την υπεροχή και την κυριαρχία τους.

Εικ.10: Άποψη του αστικού τοπίου της Φλωρεντίας όπως φαίνεται από την πλατεία Μικελάντζελο. Κυριαρχεί ο τρούλος του καθεδρικού ναού (Duomo) και το Παλάτι Βέκιο (Palazzo Vecchio).

4 Κατασκευάζεται από τον Brunelleschi το 1436 μ.Χ. με χρήματα που προέρχονται από τους εμπόρους μαλλιού της Φλωρεντίας.

2.1.4 Η έξοδος από τον ασφυκτικό κλοιό της μεσαιωνικής πόλης

Παράλληλα με την ανάγκη τους για αναδιαμόρφωση του αστικού χώρου, εκείνο που έχει σειρά για τους αναγεννησιακούς ανθρώπους, ήταν ο τρόπος επέκτασης και επιβολής της εξουσίας τους στην ύπαιθρο. Νιώθουν πλέον ασφαλείς ώστε να εξέλθουν από την τοιχισμένη πόλη και καταπιάνονται με μία προσπάθεια εκμετάλλευσης και ελέγχου της ιταλικής υπαίθρου. Η ανάδειξη των ιταλικών πόλεων σε υπερδυνάμεις, μαζί με το αίσθημα απελευθέρωσης που διακατέχει τους αστούς άρχοντες, υποδεικνύει την επόμενη κίνηση. Αποσκοπούν μέσω της αγροτικής παραγωγής στην ενίσχυση της οικονομικής και πολιτικής τους θέσης. Ως επακόλουθο επιθυμούν τον έλεγχο των αγροτικών γαιών και την πλήρη εκμετάλλευση των εσόδων που τους προσφέρουν. Είναι εδώ που έχουμε για πρώτη φορά την εμφάνιση, μέσα στην αγροτική περιοχή, του αστικού σχήματος της ιταλικής έπαυλης (villa).

Δεν γίνεται λόγος πλέον για το συμβατικό αγροτικό σπίτι όπως ίσως να ήταν αναμενόμενο για μια εξοχική κατοικία εκείνης της εποχής. Πρόκειται ουσιαστικά για μικρά αρχηγεία, που φέρουν χαρακτηριστικά αστικής αρχιτεκτονικής, μετατοπισμένα στον εξωαστικό χώρο. Βασικός σκοπός των κτισμάτων αλλά και των τοπιακών διαμορφώσεων είναι η συνολικότερη εποπτεία των γεωργικών εκτάσεων. Χρησιμοποιούνται δηλαδή ως μέσο για την επιβολή του ελέγχου και την βέλτιστη αγροτική εκμετάλλευση. Η αρχιτεκτονική ποιότητα και η αισθητική εκλέπτυνση που χαρακτηρίζουν την εποχή, μεταφέρονται στον χώρο της υπαίθρου με τον κήπο, που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του συνόλου.

Οι κήποι και το τοπίο διαμορφώνονται με βάση τις αρχές της 'σκηνογραφικής ένταξης' και της στάντζα που επισημάναμε ήδη. Η τοπιακή διαμόρφωση που προκύπτει δεν απευθύνεται απλώς στην σχέση με το φυσικό υπόβαθρο του τοπίου, αλλά αποδίδει την οικονομική επιθυμία για γεωργική εκμετάλλευση και καλλιέργεια. Ταυτόχρονα αποτελεί θέση πολιτική αφού προβάλλει ξεκάθαρα μέσω αυτών των διαμορφώσεων την υπεροχή της νέας τάξης εξουσίας έναντι των ευγενών. Τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα⁵ αποτελεί η έπαυλη Γκαμπεράγια (Villa Gamberaia), όπου μέσω της αξονικής συγκρότησης και της σκηνογραφικής ένταξης 'καδράρετε' η θέα και το βλέμμα στρέφεται προς την πόλη της Φλωρεντίας και στα απέναντι υψώματα (εικ. 11-14). Επίσης βίλλα Ντ' Έστε (Villa d' Este) στην πλάγια του λόφου, στον οποίο αναπτύσσεται η διαμόρφωση του τοπίου ενώ η έπαυλη εντάσσεται με σκηνογραφικό

5 Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα παραδείγματα αναγεννησιακών κήπων που αναφέρονται παραπάνω κ.ά. πρβλ. Garden Architecture in Europe, 1450-1800. From the villa garden of the Italian Renaissance to the English landscape garden, 42-49, 56-63, 70-75, Enge, T. O. και Schröer, C. F., 1992

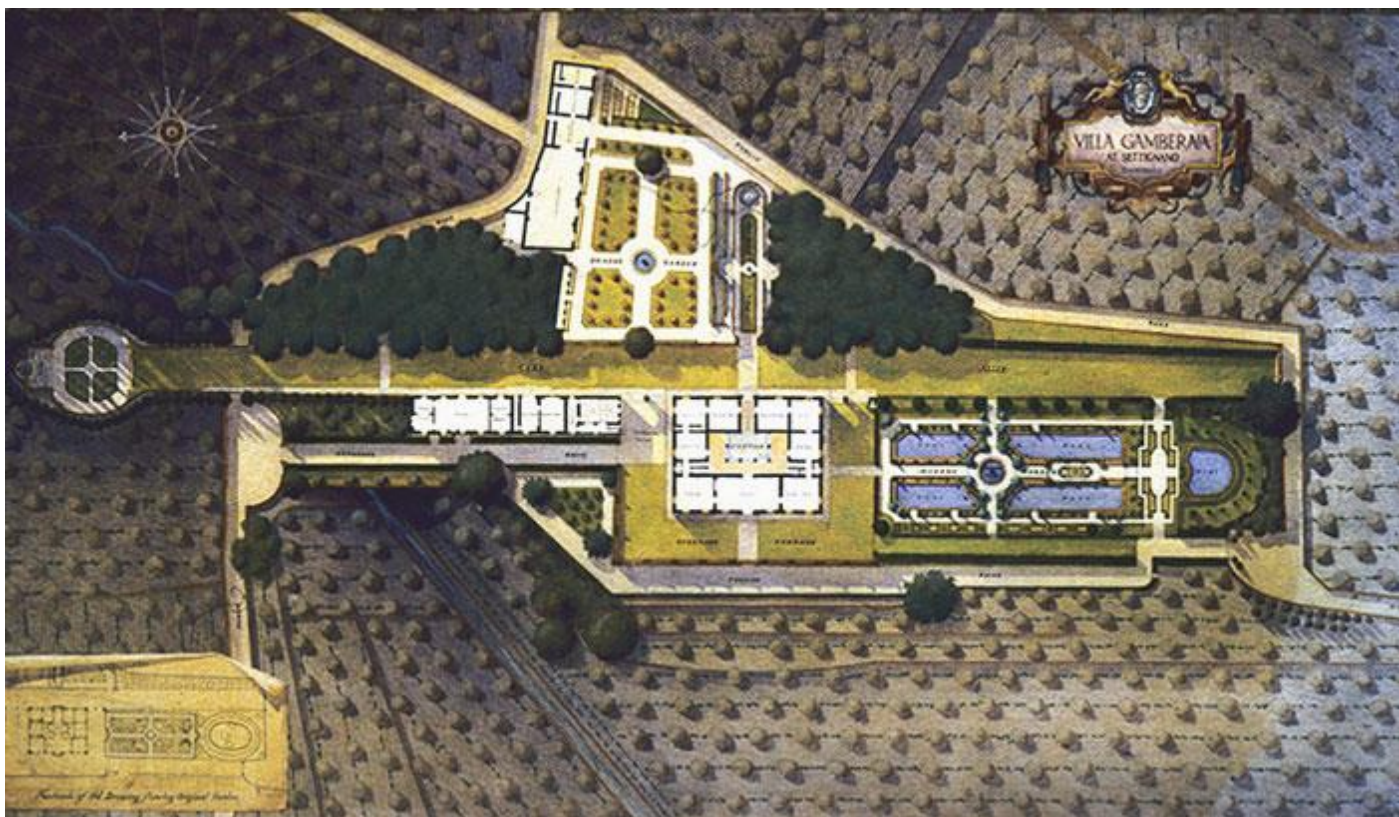
τρόπο στο τοπιακό σύνολο (εικ. 15-17). Ακόμη η βίλλα Γκαρτζόνι (Villa Garzoni) όπου η αξονικότητα και τα σκηνογραφικά επίπεδα ένταξης του οπτικού πεδίου συνενώνονται σε μια πορεία εξέλιξης από την Αναγέννηση προς το Μανιερισμό (εικ.18-19).

Σηματοδοτείται κατ' αυτόν το τρόπο η αφετηρία της αρχιτεκτονικής κήπων της νεότερης περιόδου. Ο κήπος μετουσιώνεται σταδιακά από τον περικλειστο μεσαιωνικό κήπο τον hortus conclusus, σε περισσότερο ελεύθερες μορφές. Επεμβαίνοντας στο τοπίο ώστε το περιβάλλον να εντάσσεται στη λογική της σκηνογραφικής ενσωμάτωσης (indegatione scenica), αποδίδεται ένας συμβολισμός⁶. Συμβολίζεται η νέα κοσμική τάξη σύμφωνα με τα εισαγόμενα πρότυπα, και άρα η επιβολή του αναγεννησιακού ανθρώπου στο περιβάλλον με τρόπο που ο ίδιος επιθυμεί και καθορίζει.

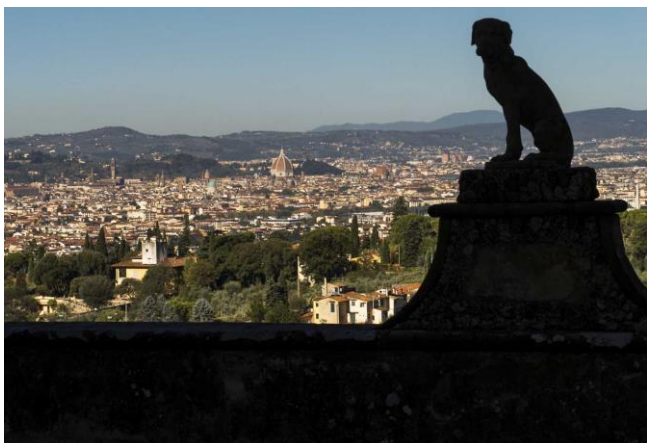

Εικ.11-12: Απόψεις των κήπων της Villa Gamberaia (ημέρα και νύχτα), ο κεντρικός άξονας ανάπτυξης των κήπων στοχεύει στη χαρακτηριστική Stanza(ημικυκλικό κηποδωμάτιο).

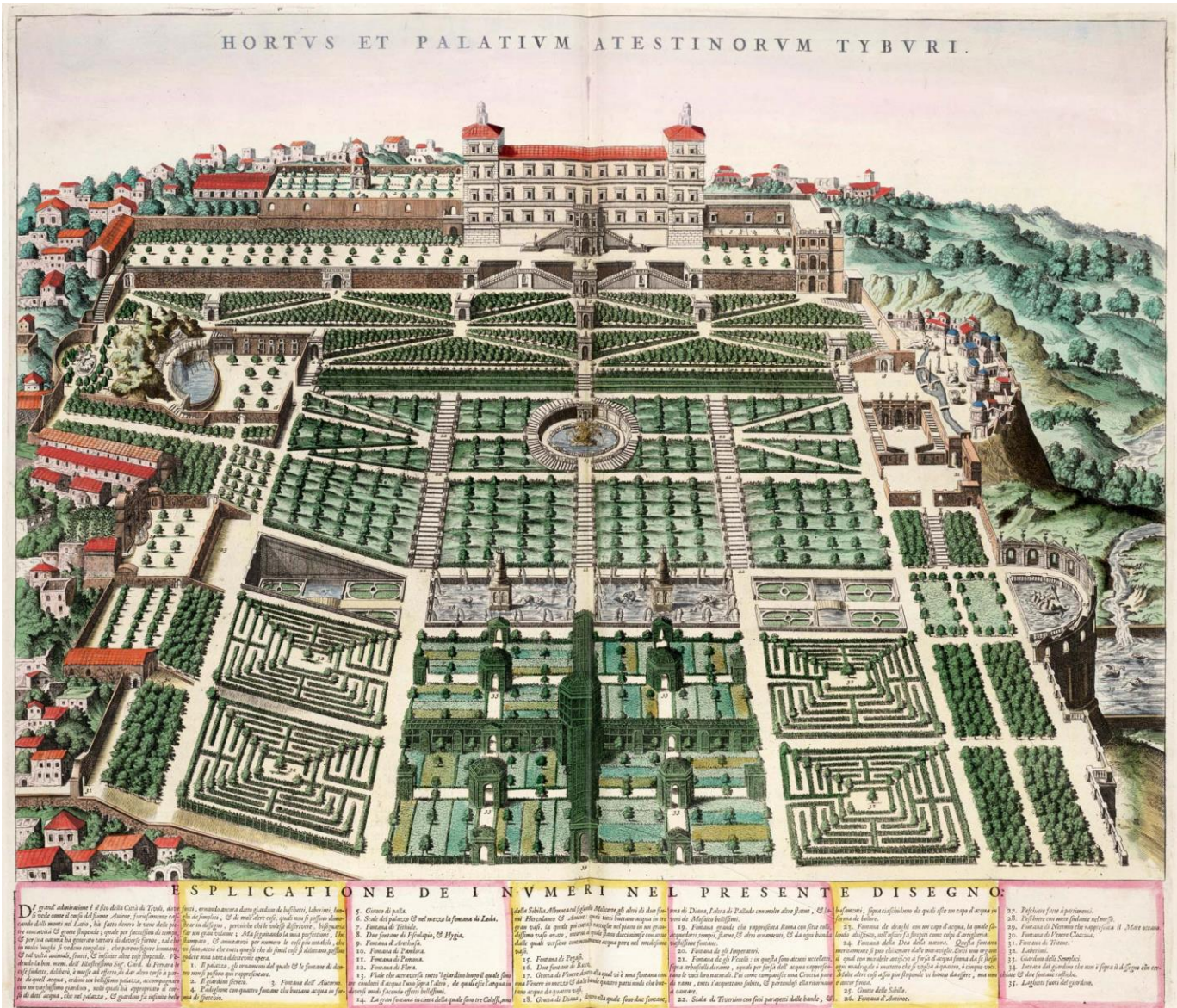
6 Πρβλ. 'The Garden as a Cultural Object', J. D. Hunt/ Denatured Visions, MoMA, 1994

Εικ.13: Κάτοψη της Villa Gamberaia. Η αξονικότητα γίνεται ιδιαίτερα εμφανής. Κτήριο, κήπος και τοπίο συνδιαλέγονται μέσα από τις αρχές της σκηνογραφικής ενσωμάτωσης πολλών επιπέδων θέασης.

Εικ.14: Το αστικό τοπίο της πόλης της Φλωρεντίας εντάσσεται σκηνογραφικά σε ένα ενιαίο πλαίσιο οπτικής θεώρησης του τοπίου στη Villa Gamberaia. Ο χαρακτηριστικός κυνηγετικός σκύλος (στοιχείο διακόσμησης του κήπου) λειτουργεί ως σύνδεσμος του κήπου με το ευρύτερο τοπίο.

Εικ.15: Προοπτική ζωγραφική απεικόνιση της Villa d' Este στο Τίβολι. Εμφανής είναι η κατάδειξη της πολλαπλής χρηστικότητας των τοπικών διαμορφώσεων και του κήπου. Η πολυτέλεια ενός τέτοιου εγχειρήματος είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακή μέχρι και σήμερα. Το υδάτινο στοιχείο έχει αναδειχθεί μοναδικά και δημιουργεί αισθήματα δέους στον επισκέπτη μέσα από το δυναμικό τρόπο εμφάνισής του. (εκτροπή καναλιού, συντριβάνια, εκκλησιαστικό μουσικό όργανο).

Εικ.16-17: Οι κήποι της Villa d' Este. Οπτική θέαση του άξονα που βρίσκεται πάνω στις τοπιακές διαμορφώσεις του προϋπάρχοντος καναλιού. Το οποίο εκτρέπεται και αναδιαμορφώνεται, ώστε να τροφοδοτήσει μεγαλειωδώς τις ανάγκες άρδευσης αλλά και με σκοπό να προβάλλει την πολυτέλεια των κήπων. Αριστερά, στο κέντρο του άξονα δεσπόζει το σιντριβάνι του Νεπτούνου μπροστά από μια σειρά αλιευτικών δεξαμενών. Δεξιά βλέπουμε την συνέχεια του άξονα προς το τοπίο, στοιχείο σκηνογραφικής ένταξης. Το φιλόδοξο έργο χρηματοδοτήθηκε στο σύνολό του από τον καρδινάλιο Ippolito d'Este και αποδίδει την ιδιαίτερη αίγλη της εποχής του 16ου αι.

Εικ.18: Οι κήποι της Villa Garzoni. Οπτική θέαση του κεντρικού άξονα ανάπτυξης των κήπων. Γίνεται μέσα από την παρατήρηση των διαμορφώσεων, η τεχνική της σκηνογραφικής ενσωμάτωσης, με πολλαπλά επίπεδα να ενυπάρχουν σε μια ενιαία εικόνα του τοπίου.

Εικ.19: Κάτοψη της Villa Garzoni και του συνόλου των τοπικών διαμορφώσεων . Οι πολλαπλοί άξονες υποδηλώνουν ότι οι αρχές της σκηνογραφικής ενσωμάτωσης αρχίζουν αναδιατυπώνονται με μανιεριστική διάθεση.

2.2 Η δεύτερη επιστημική τομή της Ευρώπης : Ολλανδία, πορεία προς την πρώτη κηπούπολη.

Παραλείπουμε τους κήπους του μπαρόκ οι οποίοι, παρά την εξέχουσα σημασία τους ως αυτούσιο πεδίο μελέτης, επί της ουσίας αποτελούν εξέλιξη και αποκορύφωμα της Ιταλικής λογικής για την αντιμετώπιση του τοπίου. Αναφέρονται σε μια συνθήκη ελέγχου της τοπιακής πραγματικότητας με νόμους αυστηρής γεωμετρίας. Εντούτοις η συγκεκριμένη τάση τοπιακών διαμορφώσεων, υπακούει στην ιλουζιονιστική διάθεση για δημιουργία ατέρμονα χώρου. Ο χώρος αυτός όμως κατασκευάζεται από τους ευγενείς και αποτελεί προνόμιο των ανώτατων κοινωνικών στρωμάτων. Οι τοπιακές διαμορφώσεις δημιουργούνται από την ανώτατη οικονομική τάξη ώστε να δηλώσουν την πολιτική και οικονομική υπεροχή τους έναντι των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.

Εικ.20: 'Σε ένα κλίμα περηφάνιας για τις εκτάσεις που έχουν στην ιδιοκτησία τους, οι αστοί θεωρούν απαραίτητη την προβολή τους μέσα από την δημιουργία πινάκων που τα απεικονίζουν.'

Ακολουθείται λοιπόν μια φιλοσοφία για το τοπιακό ήθος που στην βάση της αντιγράφει την λογική της ιταλικής τοπιακής προσέγγισης. Συνεπώς δεν εξυπηρετεί τους σκοπούς της συγκεκριμένης διερεύνησης με τον τρόπο που την ορίσαμε στο πρώτο κεφάλαιο. Έτσι δεν προβαίνουμε σε εκτενή περιγραφή και παράθεση παραδειγμάτων.

2.2.1 Πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο: Νέα οικονομική πραγματικότητα.

Εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας στην Ολλανδία του 17ου. αιώνα συνεχίζοντας τη μελέτη των χαρακτηριστικών αλλαγών που αφορούν την αντίληψη για το τοπίο και ιδιαίτερα τους κήπους στον Δυτικό πολιτισμό. Την περιοχή που εμφανίζεται για πρώτη φορά η δυναμική ανάδυση της αστικής τάξης με τόσο μεγάλη ισχύ. Η δυναμικότητα της οποίας προκύπτει από το διαφορετικό πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο που τίθεται σε ισχύ στην περιοχή.

Θεμελιώδης διαφορά είναι το γενικότερο πολιτισμικό πλαίσιο, όπου περιλαμβάνεται η εφαρμογή νέων τεχνολογιών και η ανάπτυξη θεωριών όπως ο εμπειρισμός, για την προτεσταντική κοινωνία⁷ της Ολλανδίας. Παράλληλα με το προηγούμενο μεταβάλλεται στη βάση του το πολιτικό πλαίσιο που μέχρι τότε ίσχυε στις Δυτικές κοινωνίες, με μια πρώτη έκφραση της δημοκρατικής συνθήκης. Οι πολιτικοί ηγέτες εκλέγονται και για να διατηρήσουν την εξουσία τους συμπλέουν στη διανομή της γης σε πολλούς μικρούς ιδιοκτήτες. Διαμορφώνεται με αυτό το εγχείρημα μια νέα οικονομική πραγματικότητα διευρυμένου ελέγχου της τοπιακής πραγματικότητας που αποτελεί τομή για την θεώρηση και την παρέμβαση στο τοπίο. Παράλληλα όμως με την παραγωγική μεταβολή, που ήταν αναμενόμενη, θα επισημάνουμε και νέους όρους αισθητικής αντιμετώπισης των διαμοιρασμένων γεωργικών εκτάσεων. Αλλάζοντας με αυτό τον τρόπο την μέχρι τότε αντιμετώπιση του κήπου, του τοπίου εν γένει, ως μια εκπολιτισμένη έκφραση του τόπου που απευθύνεται πλέον σε διευρυμένα κοινωνικά στρώματα πολλών μικρών ιδιοκτητών.

7 Πρβλ. Τσουκαλά Κ., Τερζόγλου Ν. Ι. και Παντελίδου Χ.(2012): Τομές ήθους και χώρου, 'Πως αποκαλύπτεται χωρικά το ήθος; '...Ordine Geometrico Demonstrato'', 87-89, Μωραΐτης Κ.

2.2.2 Τοπιοκεντρική μετουσίωση της τέχνης.

Η πολιτική αλλαγή και η νέα οικονομική πραγματικότητα σε σχέση με την ιδιοκτησία της γης που συμβαίνει στην Ολλανδία το 17ο αιώνα, συμπαρασύρει την έκφραση της τέχνης. Προκύπτει μια διαφορετική σχέση με τον τόπο, εξαιτίας της μεγάλης αύξησης της ιδιοκτησίας γης σε πολλούς αστούς 'μικρούς' ιδιοκτήτες, που εντοπίζεται σε περιοχές του αστικού όσο και του εξωαστικού περιβάλλοντος. Το σύνολο των ιδιοκτητών πλέον δεν σχετίζεται με την άρχουσα τάξη ευγενών, βασιλέων ή κληρικών' αλλά κατά κύριο λόγο με την νεοσύστατη αστική τάξη των απλών πολιτών. Τεκμήρια του νέου ιδιοκτησιακού καθεστώτος αποτελούν οι ζωγραφικοί χάρτες όπου απεικονίζονται τα κατακερματισμένα τοπία της Ολλανδίας. Μεγάλο μέρος της γης έχει ανακτηθεί από ελώδεις περιοχές και υγροτόπους, μετά την εφαρμογή εξελιγμένων για την εποχή εγγειοβελτιωτικών μεθόδων, με στόχο την δημιουργία καλλιεργησίμων εκτάσεων. Χαρακτηριστικοί τέτοιοι χάρτες απεικονίζουν το Άμστερνταμ και το Ντελφτ και χρονολογούνται εκείνη την περίοδο.

Εικ.21-22: Ζωγραφικοί χάρτες της Ολλανδίας του 17ου αι. όπου αναπαριστώνται οι καταμεμημένες εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης σε πολλά μικρά τεμάχια. Αριστερά απεικονίζεται ο καταμερισμός των γαιών στο Άμστερνταμ και δεξιά έχουμε τον αντίστοιχο χάρτη του Ντελφτ.

Η ιδιαίτερη σχέση των Ολλανδών με τον τόπο και το τοπίο, αποτελεί κύρια θεματολογία απεικόνισης στους πίνακες της εποχής. Καταδεικνύονται τα τοπιακά ήθη της περιόδου, καθώς περιγράφονται τις πολιτιστικές και πολιτισμικές επιρροές που αναπτύσσονται. Σε ένα κλίμα περηφάνιας για τις εκτάσεις που έχουν στην ιδιοκτησία τους, οι αστοί θεωρούν απαραίτητη την προβολή τους μέσα από την δημιουργία πινάκων που τα απεικονίζουν. Επιστρατεύεται για τον σκοπό αυτό μια ικανότατη συντεχνία ζωγράφων με αποτέλεσμα την σύνθεση εκατοντάδων πινάκων με αυτή την θεματολογία. Αποδόθηκε στους πίνακες⁸ αυτούς ο όρος 'Landschap' που αποτέλεσε πρόδρομο του εννοιολογικού περιεχομένου του σημερινού όρου 'landscape'. Δεν αποδεικνύεται όμως έτσι απλά και μόνο μια τάση ενδιαφέροντος και ευαισθητοποίησης απέναντι στο τοπίο και την ζωγραφική. Αλλά πολύ περισσότερο αποκαλύπτεται ένα έντονο ενδιαφέρον για την ταυτόχρονη προβολή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος και την αποτύπωση της ιδιοκτησιακής σχέσης για την οποία οι Ολλανδοί του 17ου αιώνα ένιωθαν υπερήφανοι. Πρόκειται για σαφέστατο γνώρισμα της κοινωνίας της εποχής.

Εικ.23-24: Πίνακες της Ολλανδικής περιόδου του 17ου αι. οι οποίοι υπάγονται στην θεματολογία 'Landschap' όπου το τοπίο φαίνεται άρρηκτα συνδεδεμένο με την ανθρώπινη δραστηριότητα. Αναδεικνύεται η πολιτισμική διάσταση του τοπίου. Αριστερά βλέπουμε το έργο 'Κτηνοτρόφοι που καθοδηγούν τα βοοειδή' του ζωγράφου Aelbert Cuyp. Δεξιά βλέπουμε αντίστοιχα το έργο 'Τοπίο της πτώσης του Ίκαρου' του Pieter Bruegel του πρεσβύτερου(γεωργικό τοπίο)

⁸ Ισάξια είναι η επιτυχία των Ολλανδών ζωγράφων του 17ου, τόσο στην απεικόνιση του φυσικού τοπίου όσο και στην αναπαράσταση των σπιτιών και των πόλεων. (Clark, K., 1988, 46).

2.2.3 Το παράδειγμα της ολλανδικής κηπούπολης και το πρώτο αστικό πάρκο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Ολλανδία από συνθετικής άποψης για την διαμόρφωση των κήπων, ακολουθούνται αντίστοιχες γεωμετρικές αρχές με εκείνες των βασιλείων της Δύσης (Ιταλία, Ισπανία, Γαλλία, Αυστρία), αλλά σε μικρότερη κλίμακα και με περισσότερη σεμνότητα. Βασική συμβολή της Ολλανδίας για την διαμόρφωση του τρόπου αντίληψης του τοπίου, είναι από την μία πλευρά η διανομή γης, πρώην πλημμυρισμένων, καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Το πλήθος των νέων μικρών ιδιοκτητών καλλιεργήσιμης γης, συντέλεσε στην ανασύνθεση της εικόνας της πόλης και των περιαστικών χώρων. Αποτέλεσμα ήταν ο σχηματισμός της πρώτης κηπούπολης, σχεδόν δύο αιώνες πριν την εμφάνιση και εφαρμογή του πολεοδομικού όρου στην Αγγλία του 19ου αιώνα. Όμως είναι εξίσου σημαντική η εδραίωση της έννοιας του

δημόσιου πάρκου. Το πρώτο δημόσιο πάρκο της Δυτικής ιστορίας είναι το Πάρκο των Παγωνιών στο Άμστερνταμ. Χαρακτηρίστηκε ως σημαντική παροχή από την κεντρική κυβέρνηση της Ολλανδίας προς τις μεγάλες λαϊκές ομάδες και αποτέλεσε την πρώτη συγκροτημένη τοποιοτεχνία μέσα στην πόλη.

Κάνοντας μια σύντομη αναφορά στο σχεδιασμό του Αγγλικού κήπου του 18ου αι, σημειώνουμε πως σε επέκταση του όρου 'Landschap' ή 'Landscape', όπως μετονομάστηκε στα αγγλικά, εδραιώθηκε η φυσικότροπη προσέγγιση των διαμορφώσεων του τοπίου, με όρους κατασκευαστικής πραγματικότητας. Η σύνθεση προσπαθεί να υποδυθεί τον φυσικό χώρο σε συμφωνία με τις αρχές του εμφανιζόμενου Ρομαντισμού. Όπου επί της ουσίας καταργήθηκε ο εγκλεισμός του κήπου και προβάλλεται η έκταση του πάρκου. Εναντιώνεται στην προϋπάρχουσα φορμαλιστική γεωμετρία του Μπαρόκ στον σχεδιασμό, τονίζοντας ότι κατ' αυτό τον τρόπο απελευθερώνονται τα χαρακτηριστικά του τοπίου κατά την αρχιτεκτονική διαμόρφωσή του. Δεν γίνεται λόγος απλά για σχεδιαστικό εφεύρημα αλλά για κοινωνικά ήθη μεγαλύτερης πολιτικής και σωματικής ελευθερίας τα οποία όμως δεν εφαρμόστηκαν έμπρακτα. Διαπιστώνουμε ότι είναι σαφής σε όλες τις αναφερθείσες περιόδους η σύνδεση του τοπίου με την προσπάθεια ελέγχου του φυσικού χώρου. Προφανώς οι διαμορφώσεις του τοπίου δεν αποτελούν απομονωμένη συνθήκη, αλλά είναι στενά συνδεδεμένες με τις μεταβολές των όρων

9 Πρβλ. Τσουκαλά Κ., Τερζόγλου Ν. Ι. και Παντελίδου Χ.(2012): Τομές ήθους και χώρου, 'Πως αποκαλύπτεται χωρικά το ήθος; '...Ordine Geometrico Demonstrato'', 83, Μωραΐτης Κ.

οικονομικής διαχείρισης του αγροτικού τόπου όσο και την πολιτική συγκρότηση των κοινωνιών. Επίσης αποκαλύπτεται μέσα από τη διερεύνηση των πολιτιστικών δεδομένων του τοπίου κάθε εποχής, η ανταπόκριση των νέων, κάθε φορά, πολιτισμικών και πολιτικών απαιτήσεων των Δυτικών κοινωνιών. Η ανάδυση του τοπίου μέσα στις περιόδους αυτές συμβαίνει με τρόπο συνολικό, αποτελεί στοιχείο πολιτισμικό των κοινωνιών που αναφέρεται στα κοινωνικά ήθη και την πολιτική πραγματικότητά τους. Η οποία αποδίδεται υποθετικά μέσα από τον τρόπο διαχείρισης της αρχιτεκτονικής τοπίου από τις κοινωνίες αυτές. Και εμφανίζεται άλλοτε αυταρχικότερη και αυστηρότερη όπως στους κήπους του Μπαρόκ και άλλοτε με μεγαλύτερη ελευθερία και 'δημοκρατική' διαχείριση όπως στην Ολλανδία του 17ου αι. ή τους αγγλικούς κήπους του 18ου αι.

Εικ.25: Ζωγραφικός χάρτης απεικόνισης του 'Πάρκου των Παγωνιών'. Αποδίδεται το αστικό τοπίο του Άμστερνταμ σε συνδυασμό με τις κοινωνικές δραστηριότητες. Το Πάρκο αποτέλεσε σημαντική παροχή της νέας κεντρικής κυβέρνησης προς τις μεγάλες λαϊκές ομάδες.

2.3 Νεωτερική έκβαση.

2.3.1 Το πολιτισμικό υπόβαθρο για το μοντέρνο

Επιμένοντας στην περίοδο που περιγράφουμε ως 'νεωτερική' ή μοντέρνα, δηλαδή στην περίοδο που εμφανίζεται μετά το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} και διαρκεί έως τη δεκαετία του '50. Για την εποχή που ονομάζεται νεωτερική είναι σημαντικό να επισημάνουμε την ανάμειξη τάσεων που αφορούν την τεχνολογία, την επανάσταση δηλαδή των μηχανών, την οικονομία, τη βιομηχανική δηλαδή επανάσταση, τις πολιτικές συνθήκες, την ανάπτυξη δηλαδή νεωτερικών δημοκρατικών πολιτευμάτων αλλά και επαναστατικών κινήσεων με σημαντικότερη τη Ρωσική επανάσταση. Επίσης σημειώνουμε την αλλαγή στη φιλοσοφική θεωρία, στις επιστήμες με ιδιαίτερη έμφαση στις φυσικές επιστήμες και τη βιολογία και βέβαια στις τέχνες. Επιμένοντας στη θεματική του τοπίου θα μπορούσαμε να διακρίνουμε δύο κύριες ομάδες σχεδιαστικών αρχών για την θεώρηση του. Από την μια πλευρά εντοπίζονται εκείνες που χρησιμοποιήθηκαν από αρχιτέκτονες και αρχιτέκτονες τοπίου, με έμφαση στη γεωμετρία. Ενώ παρατηρείται παράλληλα η ανάδειξη σχεδιαστικών αρχών που έχουν ως βάση τη ζωγραφική ή τη γλυπτική, δηλαδή εικαστικές ή πλαστικές προσεγγίσεις του τοπιακού χώρου. Επιπλέον πρέπει να τεθεί υπό αμφισβήτηση η άποψη η οποία υποβαθμίζει την προσοχή απέναντι στο τοπίο συνολικά, ενώ το κτήριο λαμβάνει δέουσα σημασία. Αυτό που ίσως έλλειπε από την νεωτερική εποχή δεν ήταν ακριβώς ευαισθησία απέναντι σε ζητήματα τοπίου αλλά μια κοινή βάση έντεχνης αντιμετώπισης του.

Έχει σημασία να αναφερθούμε επιγραμματικά σε κάποιες στιγμές που καθόρισαν την εξέλιξη της παγκόσμιας ιστορίας. Καθώς στα τέλη του 19ου αιώνα ξεσπά η βιομηχανική επανάσταση και απελευθερώνεται η παραγωγική δυναμική. Η εδραίωση της μηχανής δίνει στον άνθρωπο αφάνταστες δυνατότητες να διερευνήσει νέους ορίζοντες της τεχνολογίας. Πλέον η διάδοση της πληροφορίας, η επικοινωνία και η μεταφορά ανθρώπων και αγαθών καθίσταται ευκολότερη και ταχύτερη. Στον αντίποδα των επιτευγμάτων αυτών εντοπίζουμε τους δύο παγκόσμιους πολέμους με ολέθρια αποτελέσματα για το σύνολο της ανθρωπότητας. Όλες αυτές οι πολιτισμικές καταγραφές, οι πολιτικοί και οικονομικοί μετασχηματισμοί που συνέβησαν κατά την νεωτερική περίοδο, σαφώς δεν άφησαν ανεπηρέαστο το τοπιακό ήθος της εποχής.

Διερευνώντας την μεταβολή των τοπιακών χαρακτηριστικών για την νεωτερική περίοδο αυτό που μπορούμε να σημειώσουμε, εξετάζοντας το αστικό περιβάλλον, είναι η δημιουργία μεγάλων κενών χώρων μετά την καταστροφή που επέφεραν οι πόλεμοι και η ταυτόχρονη ανάγκη στέγασης μεγάλων μαζών του πληθυσμού άμεσα. Απάντηση στα καίρια αυτά ζητήματα που τέθηκαν από την μεταπολεμική κοινωνία, δόθηκε από την μαζική παραγωγή και την προσπάθεια δημιουργίας ενός κοινού και παγκόσμιου στυλ. Μεταβάλλεται από την άλλη η αντίληψη των πράσινων χώρων μέσα στο αστικό τοπίο, οι οποίοι συγχέονται με κενούς αδόμητους χώρους οι οποίοι καταπατώνται και αλλάζουν χαρακτήρα μετασχηματίζοντας την εικόνα της πόλης. Αποδόθηκε έτσι η αίσθηση ότι η περίοδος που χαρακτηρίζουμε νεωτερική είναι αποπιακής προσέγγισης. Βέβαια κάτι τέτοιο αποτελεί αντίφαση σε όρους, καθώς είναι αδύνατο μια κοινωνία να είναι αποπιακή αφού θα σήμαινε ότι είναι άτοπη.

Εικ.26: Τα ερειπωμένα υπολείμματα του αστικού συμπλέγματος της Δρέσδης ύστερα από τον βομβαρδισμό που την ισοπέδωσε κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το αστικό τοπίο των πόλεων, μετά τους δύο παγκόσμιους πολέμους αναδιαμορφώθηκε στη βάση του.

Διαπιστώνεται ότι αυτό που κάμπτεται στην νεωτερική θεώρηση¹⁰ του τοπίου ως πολιτισμική συνθήκη δεν είναι το ενδιαφέρον για το τοπίο αυτό καθαυτό, αλλά ο έντεχνος σχεδιασμός του σε ανταπόκριση των πολύπλοκων κοινωνικών απαιτήσεων. Διαπιστώνεται με αντίστοιχο τρόπο η κάμψη του ενδιαφέροντος των αρχιτεκτόνων για το συσχετισμό κτιρίου με το τοπίο. Ωστόσο δεν είναι λίγα τα παραδείγματα που αντιβαίνουν στην προηγούμενη υπόθεση και λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψη τους την παράμετρο του τόπου στον σχεδιασμό. Κτήριο και τοπίο δεν αντιμετωπίζονται διαφορετικά. Δεν υπάρχει παρόλα αυτά ρητή και εμφανής πρόθεση σύνδεσης τους, με την τοπιακή αντιμετώπιση πολλές φορές να αναδύεται ασυνείδητα. Απαιτείται επομένως ανάλυση σε μεγαλύτερο βάθος ώστε να γίνουν αντιληπτές οι υποκείμενες σχεδιαστικές αρχές.

2.3.2 Προσεγγίσεις των νεωτερικών τάσεων για το κτίριο και το τοπίο.

Στα πλαίσια της διερεύνησης προσεγγίσεων που αποδίδονται στην νεωτερική περίοδο, ένα εξέχον παράδειγμα που αφορά τον τρόπο σχεδιασμού του τοπίου και των κήπων, είναι αυτό του Le Corbusier. Εστιάζουμε στην αντιμετώπιση του τοπίου όπως συμβαίνει στην Villa Savoye έξω από το Παρίσι. Εκ πρώτης όψεως η κατασκευή σε pilotis φαίνεται να οδηγεί σε μια ελευθερία ανάπτυξης του τοπίου που διαχέεται ανεμπόδιστο κάτω από τα φέροντα υποστυλώματα. Δίνοντας δηλαδή τη δυνατότητα τοποθέτησης του κτιρίου οπουδήποτε αδιαφορώντας για τον παράγοντα του τόπου. Αντιστρέφοντας εντούτοις αυτήν τη σχέση, μπορούμε να ισχυριστούμε πως στην προηγούμενη σχεδιαστική πρόταση του Jeanneret εκδηλώνονται οι ρομαντικές καταβολές του για την αντιμετώπιση της φύσης, άμεσα συσχετισμένες με τη χώρα καταγωγής¹¹ του. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο αρχιτέκτονας επιλέγει την 'αιώρηση' του κτιρίου ώστε το φυσικό πεδίο να αναπτυχθεί ανεμπόδιστο κάτω από την αρχιτεκτονική παρέμβαση του, με τρόπο αντιθετικό στην έως τότε συμβατική κτιριακή δομή η οποία ανακόπτει το φυσικό πεδίο αφού τοποθετείται επάνω του. Συνεχίζοντας την ανάλυση μας για τον Le Corbusier, μπορούμε να συσχετίσουμε τη φυσική έκταση με τη γνωστή promenade architectural ή να αναρριχηθούμε στο δώμα του κτιρίου, ιστορώντας κτηριακά στιγμιότυπα και συγκροτώντας ταυτόχρονα ακολουθίες εικόνων της τοπιακής

10 Πρβλ. In Search of the Modern Landscape, Kenneth Frampton/ Denatured Visions, MoMA, 1994

11 Ο Le Corbusier κατάγεται από την Ελβετία στην οποία κυριαρχεί το τοπίο. Θεωρούμε ότι αποτέλεσε πηγή έμπνευσης αλλά και σημαντική συνιστώσα σχεδιασμού στα έργα του. Εκτεταμένη αναφορά για τη σχέση του Le Corbusier με το τοπίο γίνεται στην μεταπτυχιακή εργασία της Ε. Κωνσταντινίδου, 'Νεωτερική αντίληψη τοπίου-με αφορμή το έργο του Le Corbusier'

έκτασης που μας περιβάλλει. Με αυτή την έγχρονη δημιουργία μοτίβου εμφάνισης αρχιτεκτονικών στοιχείων, εισάγεται η έννοια του χρόνου στον τρόπο σχεδιασμού της αρχιτεκτονικής και της αρχιτεκτονικής τοπίου (εικ. 27,30-31).

Μια ακόμη κινητική εμπειρία βίωσης του τοπιακού πεδίου προσφέρεται εμβληματικά στο περίπτερο της Βαρκελώνης του Mies Van der Rohe. Η διαμόρφωση της ανοιχτή κάτοψης και η συνέχεια δομικών στοιχείων προς το περιβάλλον τοπίο δίνουν την αίσθηση απρόσκοπτης κίνησης. Σε αυτό συμβάλουν και τα όρια του εσωτερικού και του εξωτερικού χώρου που δεν διατυπώνονται με σαφήνεια, ώστε ο κτιριακός όγκος να χάνει την αυστηρή 'κλειστή' μορφή του. Στη συνέχεια, η πλαισίωση του τοπίου μέσω των ανοιγμάτων μετακινεί την όραση προς τον εξωτερικό χώρο ή δίνει την δυνατότητα διείσδυσης του εξωτερικού τοπίου στο κτίριο¹², ώστε να γίνουν ένα (εικ.28,32-33). Ο κτιριακός όγκος διαλύεται προς χάριν του τοπίου. Με ανάλογη σχέση αμοιβαίου συσχετισμού αντιμετωπίζεται η κτιριακή αρχιτεκτονική, σε συνδυασμό με το τοπίο, στο Fallingwater του Frank Lloyd Wright. Εκεί βέβαια τα οριζόντια δομικά στοιχεία, οι πλάκες της στέγασσης και των ορόφων, τα επάλληλα οριζόντια επίπεδα που προβάλλουν από την πλαγιά έδρασης είναι τα στοιχεία που προσφέρουν την αίσθηση συνεχούς κίνησης, καθώς το κτίριο αναδύεται από το φυσικό ανάγλυφο¹³. Το φυσικό στοιχείο εισέρχεται στο κτίριο και το διαπερνά μέσω της ροής του νερού. Με αντίστροφους όρους το κτίριο επιτρέπει μέσω της δομής του την ανεμπόδιστη ροή του φυσικού στοιχείου, αποδίδοντας τις αρχές του οργανικού σχεδιασμού με τρόπο έκδηλο (εικ. 29, 34-35).

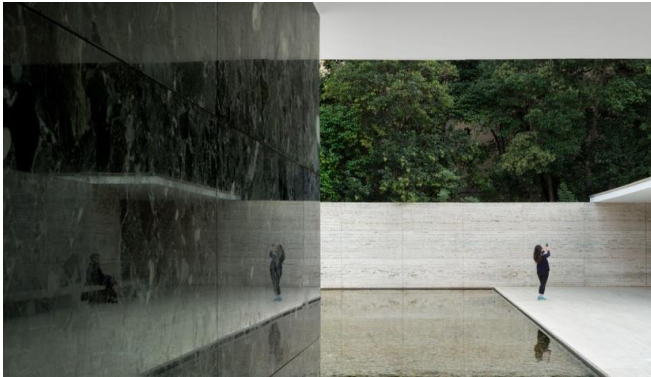
Εικ.27-29: από αριστερά προς τα δεξιά τα μοντέρνα κτίρια σε σχέση με το περιβάλλον τοπίο, Villa Savoye, περίπτερο της Βαρκελώνης και Fallingwater.

12 Στο άρθρο του Rose, J.C.(1938): Freedom in the Garden, γίνεται εκτενέστερη αναφορά στον τρόπο που συνδιαλέγεται με το τοπίο το 'περίπτερο της Βαρκελώνης' του Mies Van der Rohe.

13 αναφορά για την οριζόντια στέγη και τη σχέση της με το φυσικό ανάγλυφο γίνεται στο βιβλίο 'Earth moves' του Bernard Cache / δεύτερο κεφάλαιο.

Εικ.30: Η Villa Savoye εντάσσεται στο τοπίο μέσα από την αντίθεσή . Μέσω της 'pilotis' διασφαλίζεται η έδραση του κτιρίου, με τρόπο που αν καθιστά ανεμπόδιστη την εξέλιξη του περιβάλλοντος χωρικού υποβάθρου.

Εικ.32: Η χαρακτηριστική διείσδυση του φυσικού στοιχείου στον 'ανοικτή ' κάτοψη του περιπτέρου της Βαρκελώνης . Το όριο εσωτερικού και εξωτερικού χώρου αμβλύνεται.

Εικ.31: Η 'promenade architecturale' συνεχίζει μέχρι το δώμα της Villa Savoye ώστε να δημιουργήσει μια συνέχεια αρχιτεκτονικών στιγμιότυπων σε συνδιαλλαγή μες το τοπίο.

Εικ.33: Τα στοιχεία πλήρωσης στο περίπτερο της Βαρκελώνης , δεν καθορίζουν με αυστηρό τρόπο τα όρια του εσωτερικού χώρου και του περιβάλλοντος τοπίου.

Εικ.34: Οργανική συνύπαρξη και συνδιαλλαγή φυσικού στοιχείου και αρχιτεκτονικού συμπλέγματος στο Fallingwater, σε ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Ο βράχος αντιμετωπίζεται ως συνθετικό στοιχείο.

Εικ.35: Fallingwater 'τα επάλληλα οριζόντια επίπεδα που προβάλλουν από την πλαγιά έδρασης είναι τα στοιχεία που προσφέρουν την αίσθηση συνεχούς κίνησης, καθώς το κτίριο αναδύεται από το φυσικό ανάγλυφο . Το φυσικό στοιχείο εισέρχεται στο κτίριο και το διαπερνά μέσω της ροής του νερού.'

Την ίδια νεωτερική περίοδο όμως, εμφανίζεται και μια θεώρηση του τοπίου με εντονότερη πλαστική-γλυπτική διάθεση. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο James Center Rose στο *Freedom in the Garden* που δημοσιεύτηκε το 1938 και επαναδημοσιεύτηκε 1991, «η αρχιτεκτονική τοπίου βρίσκεται κάπου ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τη γλυπτική». Κρίνεται επομένως αναγκαία η αναφορά σε δύο αρχιτέκτονες τοπίου οι οποίοι ενστερνίστηκαν της αρχές της αφηρημένης τέχνης ως τρόπο έκφρασης και σχεδιασμού. Πρόκειται για τους παγκοσμίου φήμης Roberto Burle Marx από την Βραζιλία, με εμφανέστερη τη ζωγραφική τοπιακή προσέγγιση και τον ιαπωνο-αμερικανό Isamu Noguchi με εντονότατη γλυπτική διάθεση.

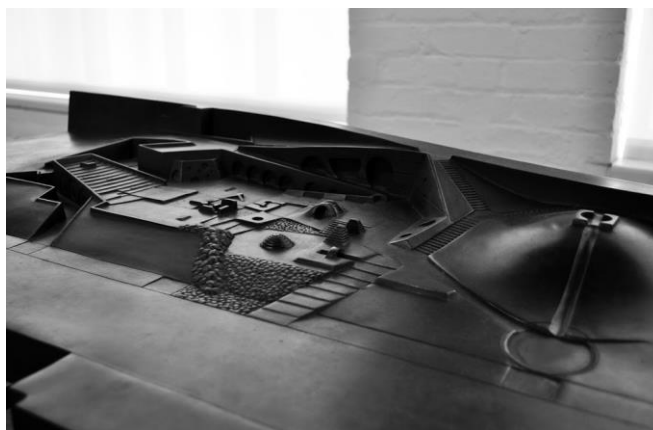
Ο πρώτος επηρεασμένος από την βοτανική επιστήμη και την αφηρημένη ζωγραφική (εικ.36), εισάγει τις σχεδιαστικές της αρχές στον σχεδιασμό για τους κήπους, τα πάρκα και γενικότερα τις διαμορφώσεις τοπίου που τον απασχόλησαν. Στα έργα του παρατηρείται η κατάλυση της συμμετρίας, η χρήση της χλωρίδας ως βασικό συνθετικό στοιχείο και η εκτεταμένη χρήση των

έντονων χρωμάτων των φυτών¹⁴ (εικ. 38-41). Αντίστοιχα προσέγγιση της αφηρημένης τέχνης σε γλυπτική εκδοχή αυτήν τη φορά και του τρόπου με τον οποίο αυτή συνδιαλέγεται με τον σχεδιασμό του τοπίου, έχουμε στον Isamu Noguchi (εικ.37). Χρησιμοποιεί την πλαστική αντιμετώπιση του χώρου στην προσπάθειά του για τοπιακές συνθέσεις, με έμφαση στη δημιουργία όγκων ως εργαλείο σύλληψης ανάλογο με την αφηρημένη δισδιάστατη ζωγραφική του Burle Marx . Αυτή η πλαστική διάθεση που γίνεται εμφανώς αντιληπτή μέσα από τους κήπους που σχεδίασε, προοικονομεί κατά κάποιο τρόπο την πλησιέστερη απελευθέρωση της μορφής, με τη χρήση των τοπολογικών μαθηματικών μορφογενέσεων, των καμπυλώσεων και πτυχώσεων (εικ. 42-46).

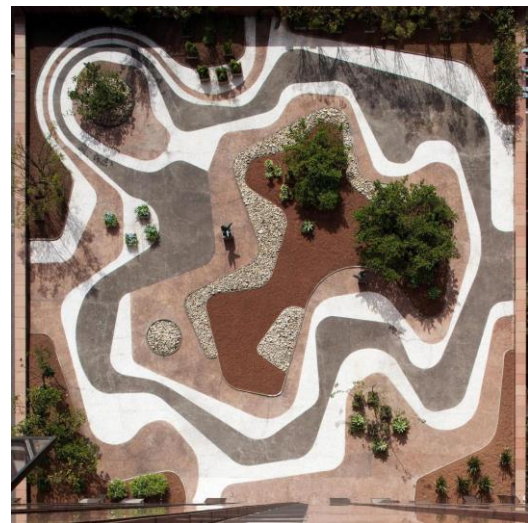
Εικ.36: Στο σχέδιο του Roberto Burle Marx για την διαμόρφωση του κήπου της τράτας του υπουργείου Υγείας και Διαπαιδαγώγησης του Ρίο Ντε Τζανέιρο είναι εμφανείς οι εικαστικές επιρροές της αφηρημένης ζωγραφικής.

Εικ.37: Μακέτα του Isamu Noguchi για το έργο του 'playscapes' (κήποι-παιδικές χαρές) όπου γίνεται αντιληπτή η έντονη πλαστικότητα στον τρόπο αντιμετώπισης των τοπιακών διαμορφώσεων.

14 Πρβλ. Denatured Visions. Landscape and Culture in the Twentieth Century,55 ,1991 ,MoMA

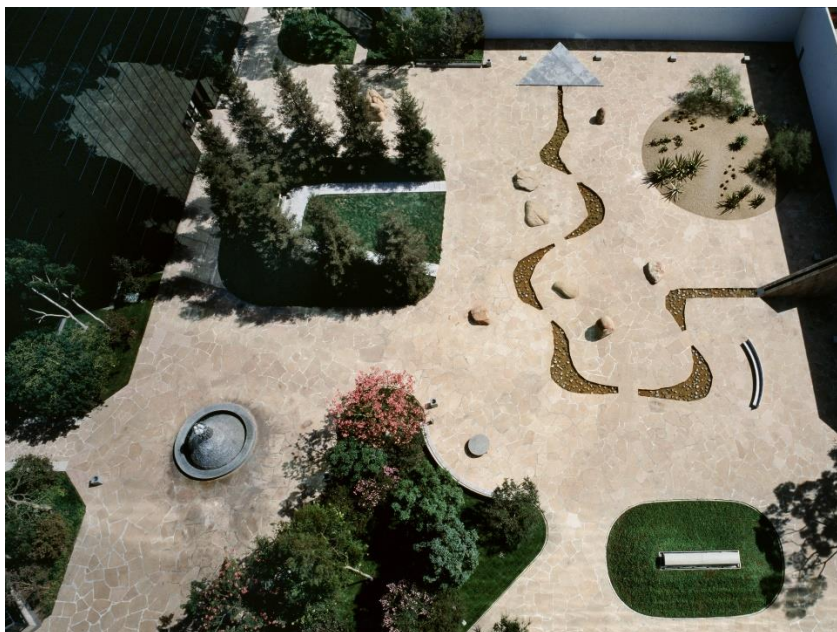
Ο Roberto Burle Marx , είχε εργαστεί εντατικά στο πλευρό του βοτανολόγου Henrique Lahmeyer de Mello Barreto και είχε καταγράψει εκτενώς τα τροπικά φυτά της Βραζιλίας και του Αμαζονίου, φτάνοντας να ανακαλύψουν ακόμη και νέα είδη τα οποία δεν είχαν καταγραφεί. Η χρήση της τοπικής χλωρίδας και της συνθετικής της αντιπαράθεσης με περισσότερο διαδεδομένα, μη ενδογενή φυτά, αποτελεί βασικό στοιχείο της τοπιακής αντιμετώπισης των διαμορφώσεων του.

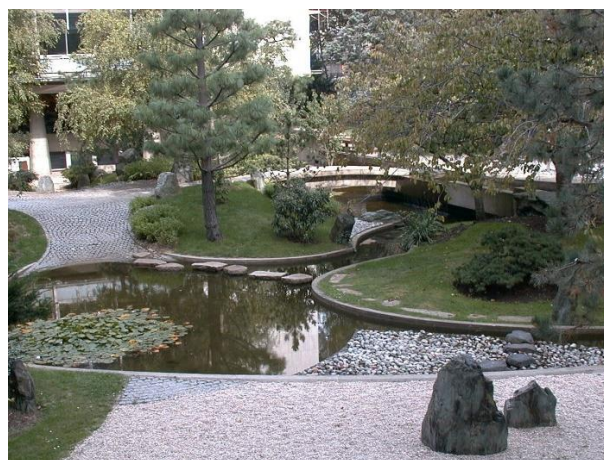
Εικ.38-39: Αριστερά, κάτοψη της διαμόρφωσης της Coracabana. Δεξιά διαμόρφωση κήπου με ορυκτά, στην ταράτσα του κεντρικού κτιρίου της τράπεζας Banco Safra, στο Σάο Πάολο. Έργα του Roberto Burle Marx.

Εικ.40-41: Απόψεις του κήπου της φάρμας Vargem Grand, του Roberto Burle Marx. Είναι σαφής η χρήση των χρωμάτων των φυτών ως συνθετικά στοιχεία και η από κοινού αντιμετώπιση ενδογενών και διεθνών φυτικών ειδών σε ένα ενιαίο συνθετικό σύνολο.

Εικ.42-44: Άποψη και λεπτομέρειες του κήπου 'California Scenario' του Isamu Noguchi, όπου η γλυπτική αντιμετώπιση των τοπικών διαμορφώσεων ολοκληρώνεται με τη χρήση τοπικών υλικών και φυτικών ειδών.

Εικ.45-46: Απόψεις του κήπου 'Unesco Garden' του Isamu Noguchi. Η έντονη πλαστικότητα στον τρόπο σχεδιασμού συνδυάζεται με την Ιαπωνική παραδοσιακή κουλτούρα των τοπικών διαμορφώσεων καθώς ο καλλιτέχνης ανακαλεί μνήμες από την παιδική του ηλικία και ερευνά εκ νέου παραδοσιακές τεχνικές. (Ο κήπος ήταν προσφορά της Ιαπωνικής κυβέρνησης και αποτελεί μάλλον μεταμοντέρνα προσέγγιση)

3. Μετανεωτερικός κόσμος

3.1 Πορεία προς τον σύγχρονο κόσμο: Παγκοσμιοποίηση και μητρόπολη.

3.1.1 Μετανεωτερική πραγματικότητα και κριτική.

Η παγκοσμιοποίηση των κοινωνικών ηθών, αναφορικά με την θεώρηση του αστικού και εξωαστικού χώρου, καταγράφεται ως μετανεωτερική μετεξέλιξη της νεωτερικής εποχής. Τοποθετείται στην εναρκτήρια περίοδο της δεκαετίας του '60, όταν αρχίζουν να διαφαίνονται τα πρώτα αποτελέσματα της μεταμοντέρνας αλλαγής. Το επιστημικό τοπίο της περιόδου μεταβάλλεται, καθώς παρουσιάζεται μεταστροφή στον τρόπο που αντιμετωπίζεται ο διεθνιστικός παράγοντας. Ασκείται έντονη κριτική¹⁵ νεωτερική περίοδο, με έμφαση στην αναθεώρηση του διεθνούς στυλ, που είχε στηρίξει την ανάπτυξη των αρχιτεκτονικών τάσεων της προηγούμενης περιόδου. Είτε αυτό αφορά την κλίμακα σχεδιασμού της κτιριακής μονάδας, είτε την πιο διευρυμένη πολεοδομική κλίμακα. Το ενδιαφέρον για το τοπίο, μετά τα χρόνια του '60 ισχυροποιείται και στρέφεται δυναμικά στον 'ενδιάμεσο' χώρο. Η βιωσιμότητα των νεωτερικών πόλεων θεωρήθηκε ανεπαρκής για την περαιτέρω εξέλιξη τους και αναθεωρήθηκε ο τρόπος που επιλύονταν αντίστοιχα ζητήματα. Το κοινωνικό ήθος εμφανίζει την πρώτη ευαισθητοποίηση σε ζητήματα περιβάλλοντος και δίνεται το έναυσμα να αναθεωρηθεί η σχέση του ανθρώπου με το τοπίο εισάγοντας νέους όρους. Ενισχύεται μέσα στην μετανεωτερική εποχή η σημασία στον παράγοντα του τόπου, και διατυπώνονται ζητήματα ένταξης, προσπαθώντας να αντισταθμιστεί ο διεθνιστικός παράγοντας της μαζοποίησης.

3.1.2 Πρώτη Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση.

Στο πλαίσιο του γενικότερου επαναπροσδιορισμού που χαρακτηρίζει αυτή την περίοδο, σχηματίζονται απόψεις που σχετίζονται με τον παράγοντα του τόπου και το τοπιακό ήθος αναδιαμορφώνεται. Είναι εμφανή τα πρώτα αρνητικά αποτελέσματα της αλόγιστης εκμετάλλευσης πόρων της γης αλλά και του φυσικού εδάφους, πυροδοτώντας αντιδράσεις προς μια οικολογική αντιμετώπιση του περιβάλλοντος. Επιστρέφουμε σε μια θεώρηση του

15 Πρβλ. Denatured Visions. Landscape and Culture in the Twentieth Century, 101, 1991, MoMA

Η κριτική θέση της Martha Swartz για την τέχνη και το σχεδιασμό του τοπίου αναφορικά με το Μοντέρνο και τη Μεταμοντέρνα κριτική.

τοπίου μάλλον πλησιέστερη στον 'ρομαντισμό', η οποία αναφέρεται στην πριν τους πόλεμους σχέση τοπίου και πόλης. Ως αντιπαράθεση στην οικολογική καταστροφή που επέφερε η εκβιομηχάνιση της παραγωγής και ο εκμοντερνισμός του αστικού τοπίου και του τοπίου γενικότερα. Το τοπικό στοιχείο ανακτά τη σημασία του στο συνθετικό σύμπλεγμα, σε ένα πνεύμα αναθεώρησης των εφαρμοζόμενων πρακτικών ή προτεινόμενων προς εφαρμογή.

Διατυπώνουμε την άποψη, ότι εμφανίζεται μεταστροφή του κοινωνικού ήθους και του σχετικού τοπιακού ήθους παράλληλα. Το φαινόμενο έχει να κάνει ακριβώς με την περιβαλλοντική ευαισθησία που αρχίζει να καταγράφεται, σε ένα κλίμα γενικότερης ευαισθητοποίησης και ανθρωπισμού. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η τοπική κλίμακα σχεδιασμού ως αναπόσπαστο τμήμα της αντιμετώπισης του τοπίου, του φυσικού ανάγλυφου εμπλουτισμένο με την ανθρώπινη πρακτική, μια εκπολιτισμένη διάσταση του τόπου. Το τοπίο αρχίζει να διαφαιίνεται ως επάλληλη καταγραφή διαφορετικών επιστρώσεων και πτυχών επί του προϋπάρχοντος τοπικού ανάγλυφου¹⁶. Τοπικά υλικά και τρόποι δόμησης συνδιαλέγονται πλέον με ένα σύνολο αντίστοιχών νέων, και δημιουργούν πολύπλοκη εκλέπτυνση των αρχιτεκτονικών λύσεων. Με τέτοια επιτήδευση που καταλήγει να διέπει με συνεκτικό τρόπο πολλές κλίμακες σχεδιασμού από το αντικείμενο μέχρι την πολεοδομία.

Εικ.47-48: Απόψεις του κήπου του Palazzo Querini Stampalia, στη Βενετία από τον αρχιτέκτονα Carlo Scarpa. Τα τοπικά υλικά συνδιαλέγονται με νέα, τα κατασκευασμένα στοιχεία διακόσμησης αντιπαρατίθενται με τα αυθεντικά και δημιουργούν ένα ενιαίο συνθετικό σύνολο με διευρυμένα όρια παλαιού και νέου.

16 Πρβλ. 'Earth moves', Bernard Cache, 68-69, 1995. MIT Press

3.2 Ενίσχυση περιβαλλοντικής ηθικής, ανάδειξη σημασίας των κήπων

3.2.1 Η 'πράσινη' εταιρική ταυτότητα.

Η ευαισθητοποιημένη περιβαλλοντική ηθική του τοπίου που διαπερνάει την μετανεωτερική κοινωνία και αναφέρεται στην σχεδιαστική κλίμακα του κτιρίου, βρίσκει τόπο έκφρασης στα κεντρικά κτίρια γραφείων προοδευτικών εταιρειών που θέλουν να αντιπεθούν στην περιβαλλοντική υποβάθμιση και να προβάλουν την επιθυμία της συμπόρευσής τους με το κοινωνικό ήθος. Αρχιτέκτονες τοπίου που υλοποίησαν με χαρακτηριστικό τρόπο την συγκεκριμένη 'πράσινη' ταυτότητα στον σχεδιασμό ήταν μεταξύ άλλων, ο Pieter Walker, η Martha Swartz, ενώ σε κτιριακούς αρχιτέκτονες όπως ο Jean Nouvel, η τοπιακή ταυτότητα έγινε εμφανής στο σύνολο των έργων τους, όπου πια γίνεται λόγος για κτίρια-τοπία.

Ένα από τα πρώτα ανάλογα παραδείγματα αποτέλεσε το 1971 η υλοποίηση, από τον Pieter Walker, των τοπιακών διαμορφώσεων στα γραφεία της Weyerhaeuser Corporate Headquarters στην Ουάσιγκτον των ΗΠΑ, που έχουν χαρακτηριστεί ως 'οριζόντιος ουρανοξύστης', με εκτενή χρήση του φυτεμένου δώματος και στόχο την επισήμανση του οριζόντιου άξονα που υπερισχύει στην συγκεκριμένη διαμόρφωση (εικ. 49-51).

Η τάση αυτή που ξεκίνησε από την Αμερική επεκτάθηκε στην Ευρώπη, με τον Jean Nouvel να την εφαρμόζει σε κτήρια όπως αυτό της Fondation Cartier στο Παρίσι το 1994. Το κτίριο συνυπάρχει με το φυτικό στοιχείο σε όλη του την έκταση και δημιουργεί την αίσθηση διαφάνειας και διάλυσης της συμπαγούς υλικότητας. Αφού το σύνολο της σύνθεσης φαίνεται να εναρμονίζει τη δυναμική των φυτών ως βασική συνθήκη πλήρωσης της φαινομενικά άυλης κτηριακής μάζας. Έκφραση αντιστροφής της άλλοτε συμπαγούς 'σκληρής' κτιριακής δομής και του 'μαλακού' φυτικού στοιχείου (εικ. 52-55).

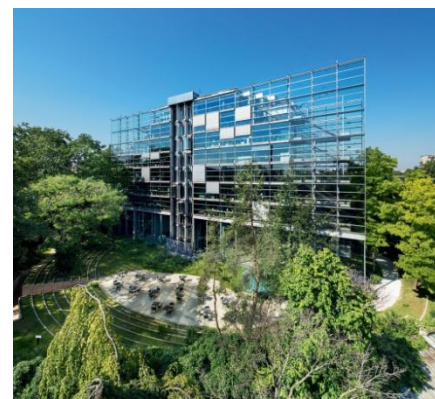
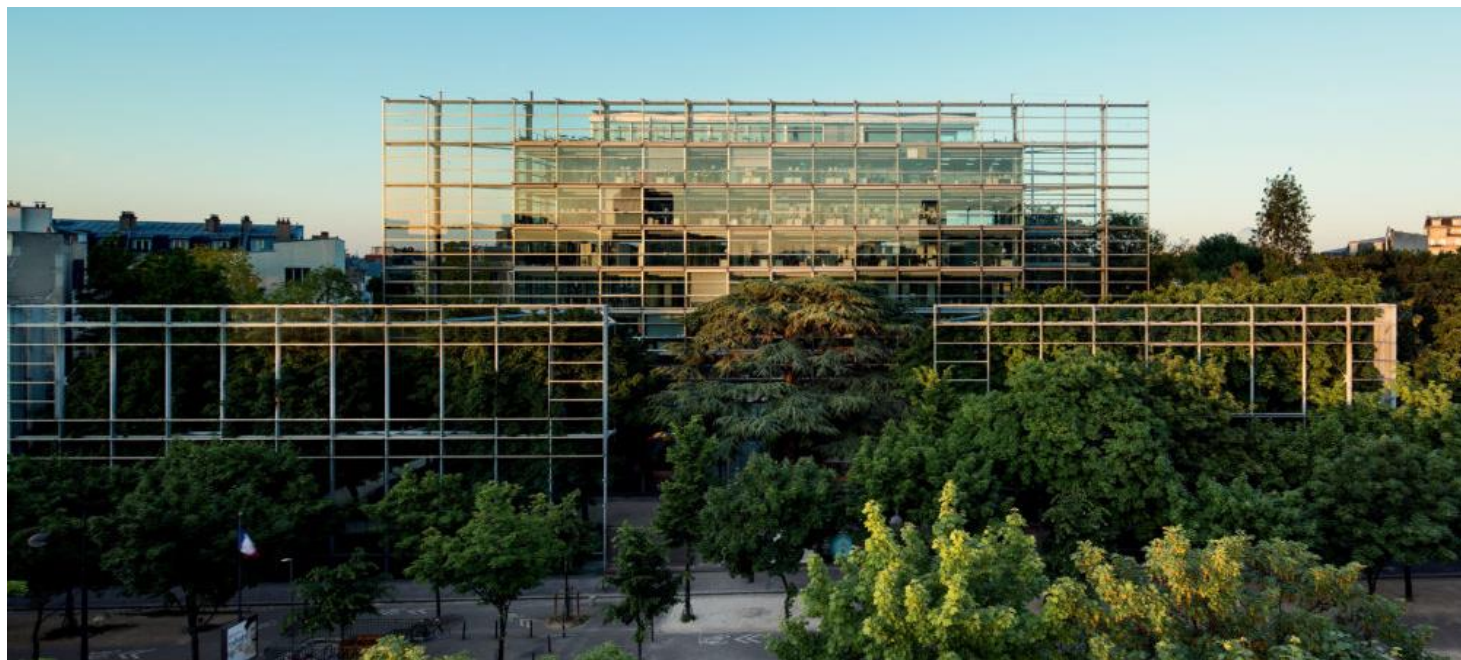
Κατά όμοιο τρόπο μπορεί αν αναλυθεί η συνθετική προσέγγιση της Martha Swartz για το κεντρικό σύμπλεγμα γραφείων Swiss Re Headquarters στο Μόναχο της Γερμανίας που ολοκληρώθηκε το 2002. Το φυτικό στοιχείο και εδώ λαμβάνει την ένταση συνθετικής αρχής και συνδιαλέγεται με την δομή του κτηρίου, αλλά χρησιμοποιείται και για την κατανομή των χώρων σε θεματικές ενότητες. Είναι αυτό το στοιχείο που στον εσωτερικό χώρο, ενώνει δομή και επιμέρους γλυπτικές ενότητες μέσα από την αντίθεση. Ενώ η χρήση του στο εξωτερικό περίβλημα με την δημιουργία ενός φυτικού κελύφους, το εναρμονίζει πλήρως με το τοπιακό περιβάλλον του (εικ. 56-60).

Η αντιμετώπιση της αρχιτεκτονικής σύμφωνα με την λογική του κτιρίου-τοπίου επεκτείνεται μέχρι της μέρες μας. Η τοπιακή ηθική συνυφαίνεται με το σύνολο των αρχιτεκτονικών πρακτικών σε όλο το εύρος των κλιμάκων σχεδιασμού προς αποτέλεσμα πλήρως βιοκλιματικών λύσεων. Είτε αυτές αποτελούν γραφεία εταιριών κολοσσών της τεχνολογίας, όπως η Google και η Apple, είτε πρόκειται για κέντρα πολιτισμού. Όπως η βιβλιοθήκη στο Ντελφτ¹⁷, το ΚΠΙΣΝ και η βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου της Κύπρου.

Εικ.49-51: Το κτίριο-τοπίο Weyerhaeuser Corporate Headquarters του Pieter Walker. Η εκτεταμένη χρήση φυτεύσεων σε όλα τα δώματα, δημιουργούν μια αίσθηση συνέχειας του τοπίου όπου το κτίριο εμφανίζεται πλέον σαν 'οριζόντιο' πράσινο όπου ο όγκος έχει αφομοιωθεί από τη φύση.

¹⁷ Έργο του Rem Koolhaas. Η φυτεμένη στέγη της βιβλιοθήκης αποτελεί καινοτομία της εποχής που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε. Είναι το πρώτο φυτεμένο δώμα και χρησιμοποιείται με μεγάλη προσέλευση μέχρι και σήμερα.

Εικ.52-55: Το κτίριο της Fondation Cartier του αρχιτέκτονα Jean Nouvel στο Παρίσι. Απόψεις των τοπικών διαμορφώσεων που συνδιαλέγονται με τα 'σκληρά' υλικά και τα 'αποδομούν'.

Εικ.56-60: Το σύμπλεγμα γραφείων Swiss Re Headquarters, της Martha Swartz στο Μόναχο. Πολλαπλές υλικότητες.

Εικ.61-64: Επάνω αριστερά και η Apple Headquarters Καλιφόρνια. Δεξιά Google Headquarters Καλιφόρνια .Κάτω Βιβλιοθήκη Ντελφτ του Rem Koolhaas. Κέντρο πολιτισμού ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, Αθήνα.

3.2.2 Ζητήματα κλίμακας: Το μητροπολιτικό πάρκο ως κοινωνική ανάγκη. Και η αποτυχία εφαρμογής της κηπούπολης.

Το προηγούμενο οικολογικό πνεύμα συνδέθηκε παράλληλα με την πολεοδομική σχεδιαστική πρακτική, η οποία συνδέεται βέβαια με τη διαμόρφωση του βιοτικού επιπέδου των κοινωνιών σε κάθε περίοδο. Επιστρέφοντας για λίγο στην καταγωγική περίοδο του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα, θα επαναλάβουμε πως οι πρακτικές που ακολουθήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια οδήγησαν στην υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, με σοβαρές συνέπειες στην εξέλιξη του κοινωνικού ήθους¹⁸. Η αύξηση του πληθυσμού στον αστικό ιστό εξαιτίας του φαινομένου της αστυφιλίας, που ακολούθησε την βιομηχανική επανάσταση, οδήγησε σε ανεπάρκεια υποδομών. Τόσο στα αστικά κέντρα με την κάθετη κτιριακή ανάπτυξη, όσο και στα προάστια των πόλεων με την άναρχη οριζόντια εξάπλωση¹⁹. Η έννοια της κηπούπολης αποτέλεσε αδύναμη ρομαντική επίλυση και αποδείχθηκε ουτοπική για την εκτεταμένη πολεοδομική κλίμακα σχεδιασμού. Ακόμη και αν η πολεοδομική κλίμακα είχε πλέον αρχίσει να αφομοιώνει στοιχεία που αφορούν μια πιο εκλεπτυσμένη διαχείριση του αστικού περιβάλλοντος, με εμμονή στα τοπικά χαρακτηριστικά του, θεωρήθηκε μείζονος σημασίας η αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου για την έκβαση των κοινωνιών και μάλιστα άμεσα.

Με πρόθεση να αποσυμφορηθεί η αστική καθημερινότητα, να αυξηθεί το βιοτικό επίπεδο και να ικανοποιηθούν οι κοινωνικές ανάγκες μεγάλων μαζών²⁰, προσεγγίζοντας ταυτόχρονα την αστική κλίμακα σχεδιασμού, οδηγηθήκαμε στο αστικό πάρκο. Σε απόδειξη της άποψης που απορρίπτει την προσωπική ιδιοκτησία του κήπου ως έκφραση του κοινωνικού βίου, καταρρίπτοντας μια ατομικιστική ηθική προσέγγιση που εμφανίζονταν έως αυτήν την εποχή ως πανάκεια. Το αστικό πάρκο ως κλίμακα σχεδιαστικής επίλυσης, βρίσκεται στο ενδιάμεσο της κτιριακής δομής και της αστικής διερεύνησης της σύγχρονης μητρόπολης. Απέκτησε τέτοια απήχηση, ώστε οι ρηξικέλευθες προτάσεις γρήγορα οδηγήθηκαν στην εκτενή δημιουργία επιμέρους περιφερειακών πράσινων θυλάκων, με τους οποίους το κεντρικό μητροπολιτικό πάρκο συνδιαλέγεται σε κλίμακα πολεοδομικού σχεδιασμού. Διαμορφώνονται έτσι βιώσιμα δίκτυα πράσινων χώρων στο αστικό σύμπλεγμα. Ως αποτέλεσμα, το οικολογικό πνεύμα εγκαθίσταται εμφανώς στην κοινωνική συνείδηση και διαμορφώνει εκ νέου το κοινωνικό τοπιακό ήθος.

18 Πρβλ. Denatured Visions. The Past and the Future Park ,1991 ,MoMA

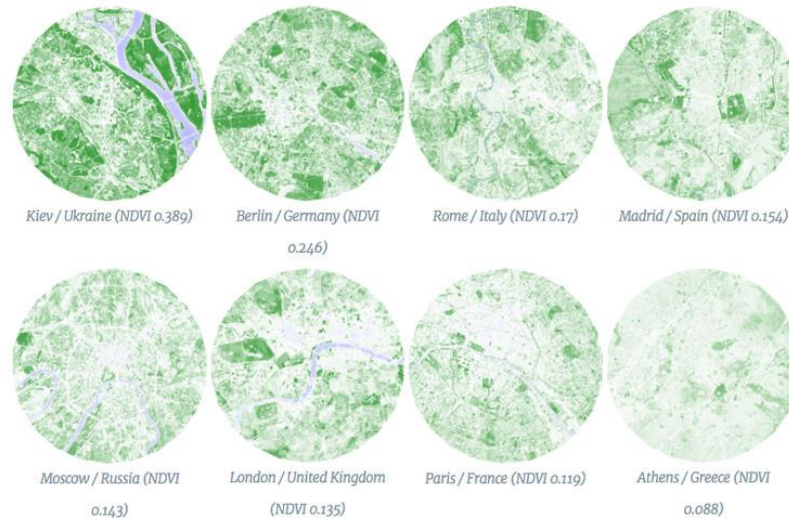
19 Πρβλ. Architecture: The natural and the manmade, Vincent Scully/ Denatured vision, MoMA, 1994

20 Πρβλ. Denatured Visions. Landscape and Culture in the Twentieth Century,103 ,1991 ,MoMA

Εικ.65-66: Το Central Park της Νέας Υόρκης, δημιουργήθηκε προς αστική αποσυμφόρηση λόγω αυξημένης δόμησης του παρελθόντος.

Greenest European metropolis - population above 2M

Εικ.67: Διάγραμμα των 'πράσινων' μητροπόλεων της σύγχρονης Ευρώπης. Το NDVI αναλύει τις μετρήσεις τηλεπισκόπησης για να προσδιορίσει εάν μια περιοχή στόχος περιέχει ζωντανή βλάστηση ή όχι. Η περιοχή που αναλύεται είναι κύκλος ακτίνας 5 μιλίων γύρω από το επίσημο κέντρο της πόλης. (<https://www.archdaily.com/883707/satellite-images-ranks-europes-greenest-and-not-so-green-cities>).

4. Σύγχρονες αντιλήψεις για τους κήπους

4.1 Η σύγχρονη τέχνη σε επαφή με τους κήπους.

Εκθεσιακά περιπερά κήπων και οικολογική αφύπνιση, το παράδειγμα της Βενετίας.

Ταυτόχρονα με το γενικότερο κλίμα αναθεώρησης που άρχισε να επικρατεί στην μετανεωτερική εποχή, πολλοί καλλιτέχνες θεώρησαν υποχρέωση τους να διασφαλίσουν το κοινωνικό ήθος με έμφαση σε ότι θα αποκαλούσαμε σήμερα 'περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση'. Πρόκειται για μια πτυχή της κοινωνικής κριτικής που στο παρελθόν δεν είχε εμφανιστεί δυναμικά και αναπτύσσεται στην περίοδο του ρομαντισμού. Στα τέλη του 18ου αιώνα και στο πρώτο ήμισυ του 20ου, η καλλιτεχνική δημιουργία προβάλλει έντονα τη σημασία της φύσης, αντιδρώντας αφενός στην πρώτη σημαντικότερη περίοδο περιβαλλοντικής επιβάρυνσης, εξαιτίας της βιομηχανικής ανάπτυξης . Αντιδρώντας όμως επίσης σε κοινωνικά ήθη που διανοούμενοι όπως ο Ρουσσώ περιέγραφαν ως υποβαθμισμένα σε σχέση με μια 'ευγενή αγριότητα'.

Στο πνεύμα της προηγούμενης πρώιμης οικολογικής αφύπνισης και σε μια πορεία που συνεχίζεται μέχρι την εποχή μας, μπορούμε να εντοπίσουμε την ανάπτυξη της ευαισθητοποιημένης στάσης απέναντι στο περιβάλλον. Η σύγχρονη τέχνη, αλλά και το σύνολο της προωθημένης κοινωνικά και πολιτικά σκέψης βρίσκεται σε άμεση επαφή με τη στάση αυτή. Πλέον σε μια εκσυγχρονισμένη, ενισχυμένη, οργανωμένη μορφή της έχουμε την εκτεταμένη παρουσίαση έργων, που αναφέρονται στη θεματολογία αυτή. Η σημασία της περιβαλλοντικής ηθικής έχει αναχθεί σε πρωτεύουσα, απορρίπτοντας την ανθρωποκεντρική υπόσταση των κοινωνιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίστοιχης αρχιτεκτονικής πρόθεσης αποτελούν τα παραδείγματα δημιουργίας τοπιακών διαμορφώσεων και κήπων, μέσα σε εκθεσιακά περιπερά της Μπιενάλε της Βενετίας του 2018, που προσφέρουν την απόλυτα σύγχρονη, ενημερωμένη απόδοση για την σημερινή εκδοχή του θέματος. Την κριτική θέση της αρχιτεκτονικής και των τεχνών, στην προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της σχέσης ανθρωπίνης κοινωνίας, με το περιβάλλον και την τοπιακή θεώρηση.

Αξίζει να σχολιασθεί επιπλέον ότι το παράδειγμα της Biennale της Βενετίας αναφέρεται επιπλέον σε ένα ιδιαίτερο, ιστορικά καταγωγικό παράδειγμα. Οι τεχνητές διαμορφώσεις που εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο ενός δοσμένου χώρου, των Giardini, δημιουργούν την αίσθηση

εκσυγχρονισμένης μεταφοράς της αναγεννησιακής κηποτεχνικής αρχής του κηπευτικού δωματίου - stanza. Θα λέγαμε επομένως ότι το παράδειγμα αυτό προσφέρει τη μετεξέλιξη της ρομαντικής στάσης με όρους που προσεγγίζουν τα αναγεννησιακά πρότυπα. Με αυτό τον τρόπο γίνεται εμφανής η επάλληλη εμφάνιση των καταγεγραμμένων στάσεων του τοπιακού ήθους, της ακολουθίας των ιστορικών επιρροών για την κοινωνία μας.

Εικ.68-69: Αεροφωτογραφίες των Giardini της Βενετίας όπου πραγματοποιείται η Μπιενάλε.

4.2 Αλλαγή άξονα ανάπτυξης του αστικού τοπίου.

4.2.1 Η συμβολή των τοπολογικών μαθηματικών στην τρίτη διάσταση.

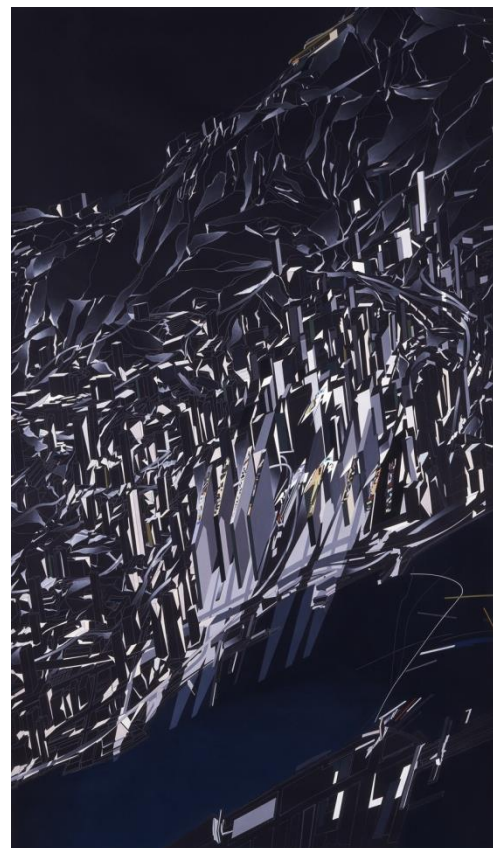
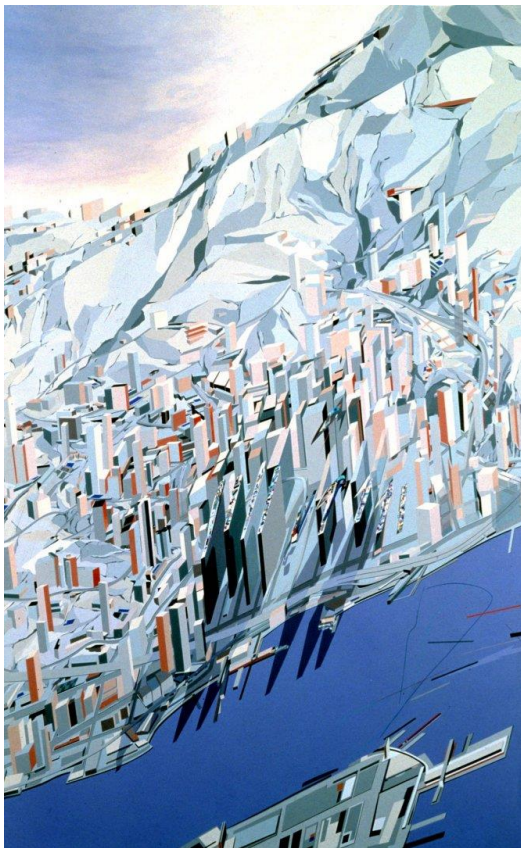
Σε επόμενη ανάλυση του τρόπου έκφρασης που σχετίζεται με την απεικόνιση του αρχιτεκτονιμένου χώρου και του τοπίου, θα μπορούσε να γίνει λόγος για την τοπική προσέγγιση σχεδιασμού της Zaha Hadid και των Zaha Hadid Architects. Στα σχέδια τους παρατηρήθηκε η μετεξέλιξη ενός αρχικά ζωγραφικού τρόπου έκφρασης συνδυασμένου με τις αρχές του αξονομετρικού σχεδίου. Η κτιριακή μάζα, στην πρόταση του 1981 για τον διαγωνισμό The Peak, στο Hong Kong, φαίνεται να αποδομείται σε επιφάνειες και να αποδίδεται αφηρημένα, ώστε να δημιουργήσει ένα ενιαίο σύνολο με το τοπίο. Η δημιουργός επηρεασμένη από την ανεξαρτητοποίηση της απεικόνισης μέσα από την αφηρημένη ζωγραφική και το κολλάζ, κατάφερε να εξελίξει τον τρόπο σχεδιασμού. Οδηγήθηκε στην εισαγωγή νέων εννοιών για την θεώρηση του τόπου.

Απέδωσε μέσα από την δική της ματιά τον χαρακτηρισμό του 'σχηματισμού' του τοπίου και την άρρηκτη συνύπαρξη με το κτίριο. Στη συνέχεια και ακολουθώντας την αυξανόμενη χρήση της ηλεκτρονικής παραμετρικής σχεδίασης, περιγράφει το κτίριο ως πτύχωση του εδάφους και ως συνέχεια του τοπιακού εδαφικού ανάγλυφου, ως τοπολογικό μόρφωμα–landscape formation. Βασισμένη στην τοπολογική προσέγγιση και στα προγράμματα σχεδιασμού σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές, συνθέτει το κτίριο μαζί με το τοπίο. Διερευνά και τις τρεις διαστάσεις ταυτόχρονα. Καινοτομεί όσον αφορά την απεικόνιση και σύνθεση του τρόπου σχεδιασμού. Κατά κάποιο τρόπο οι δυναμικές εικόνες που δημιουργεί η Zaha Hadid αποτελούν μια μετεξέλιξη του ισομετρικού σχεδίου. Όλα αυτά φανερώνουν την ισχύ που είχε λάβει ο κάθετος άξονας και έχρηζε άμεσης αφομοίωσης για τον εκσυγχρονισμό της αντιμετώπισης του τοπίου.

Το τοπολογικό μόρφωμα, με ένθερμη υποστηρίκτρια την Hadid²¹ στον τρόπο αντιμετώπισης και σχεδιασμού του τοπίου, εισάγει την έννοια του χρόνου στον σχεδιασμό και αποδεικνύει ότι το τοπίο αποτελεί βασικά συνθήκη χρονούμενη η οποία δικαιολογεί τον χαρακτηρισμό του τοπίου ως συνεχώς μεταβαλλόμενου. Γεγονός που συνδέεται εντονότατα με το σύνολο του σύγχρονου κοινωνικού ήθους και πιθανότατα με το σύνολο του σχεδιασμού σε όλες τις

21 Η Zaha Hadid υποστήριζε ότι το τοπίο αποτελεί ουσιαστικά τοπολογικό μόρφωμα (landscape formation).

δυνατές κλίμακες. Ο 'σχηματισμός του τοπίου' αναφέρεται με την έννοια αυτή στο σύνολο των κλιμάκων αντιμετώπισης και επίλυσης. Δεν σταματά μόνο στις εδαφικές επιφάνειες του εξωτερικού χώρου, προσδιορίζοντας με μορφώματα όπως αυτό της 'πτύχωσης' και αυτόν ακόμη τον σχεδιασμό των αντικειμένων²², με χαρακτηριστική αναφορά στο βιβλίο: *Earth moves, the Furnishing of Territories*. Αυτό αποκαλύπτει ότι όλες οι κλίμακες σχεδιασμού πλέον, μπορούν εν δυνάμει να αναφέρονται στα χαρακτηριστικά μορφώματα του τοπίου.

Εικ.70-72: Σχέδια της Zaha Hadid για τον διαγωνισμό Hong Kong Peak . Είναι έντονα εμφανείς οι αρχές του αξονομετρικού σχεδίου και η αποδόμηση των όγκων σε επιφάνειες . Τοπίο και κτίσματα αντιμετωπίζονται συνθετικά με ενιαίο τρόπο.

²² Στο βιβλίο 'Earth moves' του Bernard Cache γίνεται εκτενής αναφορά στην έννοια της πτύχωσης του εδάφους σε συσχετισμό με τον σχεδιασμό αντικειμένων.

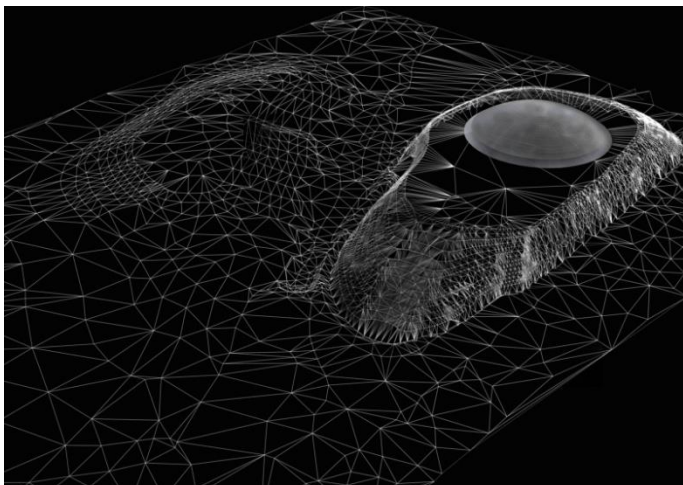

5. Συμπεράσματα συσχετισμού
κήπων και σύγχρονου ήθους.
Τα πάντα είναι τοπίο.

5.1 Τα τοπολογικά μαθηματικά/Προσφορά στις τρεις διαστάσεις.

Όπως είδαμε παραπάνω παλαιότερες τοπιακές διαμορφώσεις στοχεύουν στην αναδιαμόρφωση του κόσμου με την βοήθεια της προοπτικής και της καρτεσιανής γεωμετρίας μέσω της οποίας συγκροτούνται, καθορίζοντας τον σχεδιασμό των κήπων και των πάρκων αργότερα, καθώς αποτυπώνουν συνολικά τα πολιτιστικά και πολιτικά ήθη των κοινωνιών. Βέβαια η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στον σύγχρονο κόσμο και την Αναγεννησιακή πραγματικότητα, αλλά και τις εποχές που παρεμβάλλονται, είναι η κατάκτηση της τρίτης διάστασης, ως άμεσης συνέχειας-αναδίπλωσης του δισδιάστατου πεδίου. Δηλαδή η δυνατότητα αποτύπωσης και ο μαθηματικός έλεγχος του συνόλου των τριών διαστάσεων και του τρόπου με τον οποίο αυτές μεταβάλλουν, με συνεχή τρόπο μια μορφή. Η ευκλείδεια γεωμετρία στηρίζεται στην περιγραφή σχημάτων με όρους μετρικής σταθερότητας. Σε αντίθεση το τοπολογικό ανάγλυφο, αναφέρεται σε όρους συνεχούς μεταβολής επιφανειών, σε αντιστοιχία με τον μεταβαλλόμενο φλοιό της γης που συγκροτείται από τη διαρκή μεταβολή των κοιλοτήτων και των ανυψώσεων, τη διαρκή μεταβαλλόμενη διαδοχή κοίλων και κυρτών σχημάτων, σε υποθετικούς διαρκείς μετασχηματισμούς, επίπεδων ευκλείδειων επιφανειών δύο διαστάσεων.

Αλλά το προηγούμενο μεταβαλλόμενο περιβαλλοντικό ανάγλυφο αποτελεί παράδειγμα σύγκλισης των σύγχρονων επιστημικών παραδειγμάτων, τα οποία αποτελούν καρπό πολλαπλής πολιτισμικής και διεπιστημονικής προσέγγισης. Δεν αρκεί να επισημανθεί μόνο η έντονη σχέση που έχει αναπτυχθεί ανάμεσα στον αρχιτέκτονα, τον αρχιτέκτονα τοπίου, τον περιβαλλοντολόγο και επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, σε ένα κλίμα συνεργασίας και από κοινού επίλυσης θεμάτων. Πρέπει να επιμένουμε ακόμη στη σχέση με την τοπολογία και τον ηλεκτρονικό σχεδιασμό που θεωρείται πλέον καθοριστικός για τη σύγχρονη πρακτική, καθώς σχεδιαστικό εργαλείο όλων των προηγούμενων σχεδιαστικών προσεγγίσεων αποτελούν ψηφιακά προγράμματα βασισμένα στα τοπολογικά μαθηματικά, στη δυνατότητα ηλεκτρονικής προσομοίωσης του υλικού χώρου, φυσικού ή ανθρωπογενούς και του τοπίου. Με αυτόν τον τρόπο το ανάγλυφο του εδάφους και η επιφάνεια της Γης ψηφιοποιούνται και ελέγχεται η επεξεργασία της τρίτης διάστασης. Η οπτικοποίηση του αποτελέσματος απελευθερώνεται από τη μονόπλευρη θέαση, τις αξονικές αρχές και την προοπτική όπως αυτή οριζόταν από τον ιταλικό αναγεννησιακό κανόνα. Το ήθος του τοπίου εκσυγχρονίζεται, συμβαδίζοντας με την τεχνολογική εξέλιξη της εποχής μας.

Εικ.73: Σχέδια του Jean Nouvel για τη βιβλιοθήκη στην Κύπρο. Είναι εμφανής η επιρροή της τοπολογικής προσέγγισης στον τρόπο που το σύστημα κτίριο-τοπίο συντίθεται σαν σύνολο.

5.2 Η τέταρτη διάσταση συναρτημένη με τον σύγχρονο ήθος.

Μέσα από την τοπολογική προσέγγιση, συσχετίζεται σαφώς το τοπίο και η εποπτεία του με όρους που αφορούν τον έλεγχο του σε υπολογιστικό και σχεδιαστικό επίπεδο, αλλά και τις συνθήκες μορφογένεσης και μεταβολής όπως αυτές διαμορφώνονται. Ο διαρκής μετασχηματισμός που διέπει την μεταβολή, ανάγεται πλέον σε κατασκευαστικό πρότυπο, με δυνατότητες αναπαράστασης προσομοίωσης και δυναμικού ελέγχου.

Ποιοτική συνιστώσα του συνεχούς μετασχηματισμού που ελέγχεται δυναμικά, είναι ο χρόνος ως συνθήκη μεταβολής και η ταχύτητα ως ρυθμός μεταβολής. Αυτοί είναι οι όροι συσχετισμού της τοπολογίας και του σύγχρονου ήθους. Τα σχεδιαστικά πρότυπα εναλλάσσονται συνεχώς, γεγονός που αποδίδει τον σύγχρονο τρόπο συνεχούς αλλαγής προτύπων, η περίοδος επικαιρότητας των οποίων ακολουθεί τον ίδιο κανόνα εφήμερης ισχύος. Τα στιγμιότυπα εικόνων που προσλαμβάνει ο σύγχρονος άνθρωπος εναλλάσσονται ταχύτατα, δηλαδή με ρυθμό μεταβολής που δεν επιτρέπει, συνήθως, την κριτική ανασκόπηση θεμάτων μέσα στον τρόπο ζωής. Γίνεται αντιληπτή η θέση ότι όσο περισσότερο εθίζεται ο άνθρωπος στην κουλτούρα της κατανάλωσης και της εικόνας και ο ρυθμός μεταβολής προτύπων τείνει να ενταθεί, τόσο ο παράγοντας της διάρκειας και της διαχρονικότητας τείνει να εκμηδενιστεί. Με αντίθετη διάθεση κριτικής, μπορούμε βέβαια να επισημάνουμε πως η ταχύτερη εξέλιξη των προτύπων, οδηγεί σε αντίστοιχη εξέλιξη όχι μόνο της μορφής αλλά και της κατασκευαστικής

λογικής που τη διέπει. Δημιουργούνται κατ' αυτόν τον τρόπο κατασκευαστικές δυνατότητες που προσφέρουν πολλαπλά οφέλη.

Τα κατασκευαστικά πρότυπα έχουν όμως διπλή εφαρμογή συναρτώντας είτε επεμβάσεις επί του φυσικού χώρου, είτε σε ανθρωπογενείς δομές με πολλαπλές εκφάνσεις μεγέθους και κλίμακας. Τα τοπολογικά αυτά δημιουργήματα διηθούνται στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον και καθορίζουν την αντίληψή μας για τοπίο και την πολιτισμική του διάσταση. Είναι αναγκαία η σαφής τεκμηρίωση για την περιγραφή, την πρόβλεψη και τον σχεδιασμό εκ των προτέρων, αναφορικά με το πεδίο που μεταβάλλεται, μάλιστα όπως αυτό αποδεικνύεται από τοπολογική τάξη. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει σταθερά διασφάλισης του σύγχρονου ήθους προς χάριν αποφυγής υποβάθμισής του. Σε ένα πλαίσιο όπου το περιβάλλον και το τοπίο γεννούν μορφές διαρκώς, τα αντίστοιχα ήθη, που αφορούν το περιβάλλον και το τοπίο, υφίστανται συνεχή πολιτισμικό μετασχηματισμό.

5.3 Ο κάθετος κήπος και η Σύγχρονη οικολογική πραγματικότητα.

Αυτή η δυνατότητα εξελίξεων και η διεύρυνση των εκφραστικών μεθόδων συμπερασματικά ικανοποιεί μια ακόμη κοινωνική ανάγκη που αφορά την επαφή με το φυσικό στοιχείο σε καθημερινή βάση. Δυσχεραίνει βέβαια την προηγούμενη θέση η σημερινή πραγματικότητα όπου έχει οδηγήσει στην έλλειψη πράσινων χώρων στο αστικό τοπίο. Ο σύγχρονος άνθρωπος συνεχώς αναζητά την προσφυγή σε περιβάλλοντα ηρεμίας και γαλήνης. Ως αντιπαράθεση στον τρόπο ζωής που απαιτεί συνεχώς αυξανόμενους ρυθμούς.

Ο κήπος και το πάρκο αναδεικνύονται σε απαραίτητα συστατικά του αστικού χώρου, προς όφελος των βιώσιμων συνθηκών. Όμως, κάτι τέτοιο αποτελεί ολοένα και δυσκολότερο προνόμιο, εξαιτίας παραγόντων όπως η έντονη δόμηση. Δημιουργήθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο η ανάγκη εκμετάλλευσης της τρίτης διάστασης, ακολουθώντας όχι μόνο το παράδειγμα των φυτεμένων δωματίων, σε ακολουθία τοπολογικών πτυχώσεων ή απλούστερων ευκλείδειων επιφανειών, αλλά επεκτείνοντας την εφαρμογή στα σύγχρονα εγχειρήματα των κάθετων κήπων. Η αναλογία 'πράσινων' επιφανειών μέσα στον ιστό της πόλης μπορεί τότε να μεταβληθεί με τρόπο καθοριστικό. Εναρκτήρια θέση αποτέλεσαν οι πράσινες ταράτσες, παίζοντας βέβαια μικρότερο ρόλο στην ισοστάθμιση του ισοζυγίου κτισμένων και πράσινων επιφανειών, καθώς την ίδια στιγμή η πόλη αναπτύσσεται καθ' ύψος για να καλύψει πρωτογενείς ανάγκες των κατοίκων της όπως η στέγαση. Μαζί με τις πράσινες ταράτσες, που

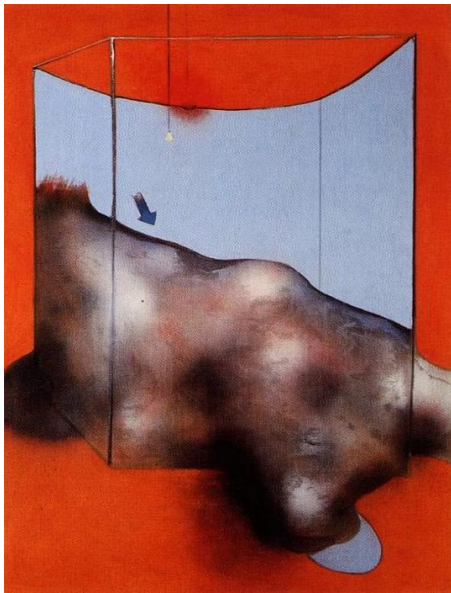
αργότερα επεκτάθηκαν και στον ισόγειο χώρο, εκδηλώνεται και η κίνηση της αστικής καλλιέργειας και του συμμετοχικού σχεδιασμού. Έτσι κοινωνικές ομάδες συσπειρώνονται σε μικρές συστάδες και προσπαθούν να αποκτήσουν αυτόνομη έκφραση και πολιτισμικό-πολιτικό όσο και παραγωγικό όφελος μέσα από την συλλογική προσπάθεια. Εκδηλώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο ένα τοπιακό ήθος έντονα συνδεδεμένο με την αστική διαβίωση.

Το φαινόμενο των κάθετων κήπων και η αυξανόμενη εμφάνισή τους στον αστικό χώρο έρχεται να συνδιαλέγει με ένα ακόμη κράμα κάθετων φυτεύσεων και πράσινων οριζόντιων χώρων. Αυτό της μίμησης της τοπολογίας και του ανάγλυφου της γης με την κάλυψη τμημάτων η ακόμη και του συνόλου αρχιτεκτονικών έργων προς απόδοση συνθετικής συνοχής με το ανάγλυφο του εδάφους και την προϋπάρχουσα συνθήκη. Τα τοπολογικά μαθηματικά και ο τρόπος που σχετίζονται με την καταγραφή και τεκμηρίωση της τρίτης διάστασης του χώρου και τον τρόπο που απεικονίζεται στο σύνολό του, αποτελούν θεμελιώδη αιτία απελευθέρωσης της σκέψης και της δημιουργίας.

Εικ.74: Το μουσείο ανθρωπολογίας Musée du quai Branly – Jacques Chirac του Jean Nouvel στο Παρίσι, δίπλα από τον πύργο του Άιφελ. Η φυτεμένη όψη αποτελεί χαρακτηριστικό και επιτυχημένο παράδειγμα κάθετου κήπου.

Αν ο πίνακας του Francis Bacon με τίτλο "Sand Dune", περιγράφει ζωγραφικά μια διανυσματική παραμόρφωση επιφάνειας, η σύνθεση όγκων όπως αυτών που σχεδίασε και υλοποίησε η Zaha Hadid στην Σεούλ ή αντίστοιχα ο Jean Nouvel στην Κύπρο, μεταφέρουν ανάλογες προθέσεις στην αρχιτεκτονική ή καλύτερα σε ένα συνδυασμό αρχιτεκτονικής και αρχιτεκτονικής τοπίου. Στον πίνακα του Bacon φαίνεται ένας αμμόλοφος όπου χύνεται έξω από τα όρια του φράγματος του και την ίδια στιγμή η Zaha Hadid έχει σχεδιάσει ένα δυναμικό κτίριο που δίνει τη αίσθηση ότι διαχέεται μέσω της έντασής του στην πόλη και στο πάρκο που βρίσκεται δίπλα σε αυτό. Ο τοπιακός σχεδιασμός του πάρκου επεκτείνεται πάνω στο κτήριο κι ακολουθεί την γεωμετρία του.

Εικ.75-76: Αριστερά ο πίνακας του Francis Bacon 'Sand Dune' και δεξιά κτίριο και τοπιακές διαμορφώσεις πλατείας της Zaha Hadid Dongdaemun Design Plaza, στην Σεούλ. Τα δύο έργα συνδέονται μέσω της δυναμικότητας και της απεικόνισης της διανυσματικής λογικής.

Ο Jean Nouvel δημιουργεί ένα από τα πρώτα κτίρια-κήπους στο Παρίσι, γνωστό και ως μουσείο Ανθρωπολογίας (εικ.74), αλλάζοντας την όψη της πόλης, παράδειγμα που έχει ακολουθήσει ο ίδιος επίσης στο Σίδνεϋ και στο Λος Άντζελες (εικ.77), αλλά και άλλοι αρχιτέκτονες μετά από αυτόν. Μέσα από τα έργα του φαίνεται η απόλυτη διαπλοκή του κήπου με το κτίριο. Η οντότητα του άλλοτε πράσινου πεδίου σκαρφαλώνει παράλληλα με την κτιριακή δομή, τα όρια κτίσματος και πράσινου χώρου (κήπου) χάνουν την αυστηρότητα τους σε ένα πλαίσιο διαλλακτικότητας και επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας της πόλης και των αρχών που αφορούν το τοπίο. Ο κάθετος άξονας αποκτά νέα σημασία για τη σύγχρονη πόλη και εμπλουτίζεται με αρχές που αφορούσαν μέχρι πρότινος δυνατότητες εμπειρίας του χώρου κοντά στο έδαφος. Επιδέχεται μέσα από την οπτική που προσφέρουν τα νέα δεδομένα, περαιτέρω διερεύνηση. Όλα αυτά, σε παραλληλία με τα πρότυπα που αφορούν το τοπίο της σύγχρονης εποχής διαποτισμένα με το πνεύμα της οικολογικής συνείδησης.

Εικ.77: Πρόταση του Jean Nouvel για τη δημιουργία πράσινου ουρανοξύστη στο Λος Άντζελες. Ο ίδιος ονόμασε το έργο 'Green blade' και λειτουργεί σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα κάθετου κήπου αφού η δομή του ουρανοξύστη και τα στοιχεία φυτεύσεων συντίθεται συνολικά.

Σε οξεία αντιπαράθεση και κριτική στάση απέναντι στα συνεχώς μεταβαλλόμενων προτύπων τοποθετείται συχνά η σύγχρονη τέχνη και έκφραση, εντονότατα εμποτισμένη από την οικολογική ενσυναίσθηση, όπως αυτή άρχισε να διαμορφώνεται και να διαμορφώνει την αντίληψη της τοπιακής ηθικής, κατά τις τελευταίες, ειδικότερα, πέντε δεκαετίες, καταλήγοντας στις σημερινές της θέσεις. Πολύ διακριτά είναι τα παραδείγματα των καλλιτεχνικών επεμβάσεων στο τοπίο που προσέφερε ο Robert Smithson, σημαντική φυσιογνωμία της μετανεωτερικής περιόδου, ως κοινωνικό σχόλιο στην αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος²³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το έργο του Spiral Jetty που υλοποιήθηκε το 1970 (εικ.80). Η σύγχρονη έκφραση αντίστοιχης σημασίας για το πολιτισμικό τοπίο, αποδίδεται μέσα στις εκθέσεις σύγχρονης τέχνης, με πιο πρόσφατα τα παραδείγματα των εκθεσιακών περιπτέρων της Μπιενάλε της Βενετίας, το 2018, με θεματικό πλαίσιο την περιβαλλοντική ηθική (εικ78-79).

Εικ.78-80: Πάνω αριστερά το περίπτερο της Αυστραλίας 'Repair' για την Μπιενάλε αρχιτεκτονικής του 2018 στην Βενετία και δεξιά το αντίστοιχο της Αργεντινής 'Horizontal Vertigo'. Θεματολογία και των δύο είναι η ενίσχυση της περιβαλλοντικής ηθικής και του τοπίου. Κάτω το έργο 'Spiral Jetty' του Robert Smithson, σχόλιο για την καταστροφή του περιβάλλοντος και του τοπίου, τοποθετημένο σε περιοχή πρώην ορυχείων.

²³ Πρβλ. Denatured Visions 'Earthworks the landscape after Modernism', J. Beardsley, 1994, MoMA.

5.4 Το κάδρο σαν εργαλείο έκφρασης, προσδιορισμός τρόπου επίλυσης.

Αποτέλεσμα του γεγονότος της συνύπαρξης και εναλλαγής εικόνων και τρόπων έκφρασης είναι επίσης η δυνατότητα θεώρησης ενός θέματος με τρόπο πολλαπλό. Το πως επιλέγει κανείς να προσεγγίσει ένα σχεδιαστικό ζήτημα του τοπίου δεν αποτελεί μονόδρομο καθότι υπάρχει η δυνατότητα επιλογής εναλλακτικών μεθόδων οι οποίες για το κάθε παράδειγμα που ζητά επίλυση μπορούν να προσαρμόζονται προς όφελος μιας ποιοτικότερης λύσης σε ταχύτερο χρονικό διάστημα. Καθίσταται εφικτή η επίλυση τοπιακών σχεδιαστικών θεμάτων με τρόπο που επιφέρει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, αφού έχει απελευθερωθεί η ικανότητα θέασης και επεξεργασίας. Από την μια έχουμε την συνεχή εικόνα και τη ροή από την άλλη έχουμε την περιβαλλοντική ηθική. Η δικτύωση και η ταχύτητα της πληροφορίας έχουν συναποτελέσει στην διαμόρφωση ενός πολλαπλού τρόπου επίλυσης με χαρακτήρα δικτύου. Διευρύνουμε την αναφορά από το τοπικό στο παγκόσμιο με άξονα αναφοράς την τοπικότητα, υπάρχει παλινδρόμηση ανάμεσα στις διαφορετικές τάξεις μεγέθους.

Ο Burle Marx εισηγήθηκε την συνένωση στοιχείων του τοπικού χαρακτήρα όπως η εγχώρια χλωρίδα και η αντίστοιχη παγκόσμια, επαναπροσδιορίζοντας το τοπιακό ήθος στην βάση του. Αυτή η προσπάθεια του, διήθησης φυτικών ειδών που προέρχονταν από διάφορα μέρη του πλανήτη, σε σχέση με την τοπική βλάστηση της Βραζιλίας, για να δημιουργήσει ενιαία συνθετικά σύνολα, αποτελεί στις μέρες μας ένα πρότυπο. Το παγκόσμιο ανασυντίθεται με τοπικά στοιχεία σε όλες τις πιθανές κλίμακες σχεδιασμού. Σε πλήρη αντιστοιχία βρίσκεται η σημερινή αντιμετώπιση που αφορά την χρήση τοπικών υλικών για τις διαμορφώσεις του τοπίου. Είτε σχετίζονται με τους κήπους, είτε με διαμορφώσεις μεγαλύτερης εμβέλειας.

Που απαντώνται όμως οι κήποι στο σήμερα; Θα καταλήγαμε μάλλον ότι το πάρκο είναι ο κήπος για το κοινό. Είναι ο κήπος του αστικού ανθρώπου. Δεν αποτελεί το κάδρο της ατομικής ιδιοκτησιακής σχέσης καθώς δεν αποτελεί ατομική ιδιοκτησία αλλά παισιώνει την κοινωνικότητα και ελπίζουμε, την ελευθερία έκφρασης. Μια καταγραφή, του τι κάνει ο κάθε άνθρωπος στον προσωπικό του κήπο μπορεί να μας ενδιαφέρει σε μεγάλο βαθμό μόνο αν συγκριθεί με το τι συμβαίνει σε αντίστοιχο επίπεδο στα σύγχρονα πάρκα διότι κάτι τέτοιο υπογραμμίζει το σύγχρονο κοινωνικό ήθος. Βλέπουμε πως η εξαιρετική πολυπλοκότητα που καθιστούσε ένα τέτοιο ζήτημα καταγραφής του τοπίου, καταλύεται μέσα από μια προσέγγιση της μεγαλύτερης κλίμακας.

5.5 Πολλαπλότητα κλίμακας και στοχευόμενη διερεύνηση ενιαίων αρχών.

Εικ.81: EuroraCity Πρότζεκτ που υλοποιείται τώρα, το 2019, στο Παρίσι από την ομάδα Big architects και αποτελεί την πρόταση και τον σχεδιασμό της σύγχρονης πόλης.

Η μεγαλύτερη κλίμακα προσεγγίζεται πλέον όταν μιλάμε για ομάδες ανθρώπων παγκόσμια και για μητροπόλεις. Μπορεί η εξουσία να παραμένει στα χέρια λίγων όμως ο πληθυσμός έχει αυξηθεί και οι κοινωνικές ομάδες έχουν συνενωθεί. Έτσι οι κάθετοι κήποι ουσιαστικά αποτελούν το έναυσμα για μια αλλαγή σε μέγεθος της πολεοδομίας και του σχεδίου μιας πόλης. Δεν αρκεί να κάνουμε μικρές επεμβάσεις τοπικής εμβέλειας αλλά μάλλον χρήζει άμεσης ανάγκης ο επαναπροσδιορισμός του πολεοδομικού σχεδιασμού της μητρόπολης. Αυτή είναι η

απάντηση στην μετανεωτερική περίοδο που στράφηκε στην επαναφορά της μεσαιωνικής πόλης και στον σχεδιασμό αυτής. Η σύγχρονη πόλη δικτυώνεται και αναζητά επεμβάσεις τοπιακού χαρακτήρα. Αναζητούμε ενιαίες αρχές σχεδιασμού καθώς μεταβαίνουμε από κλίμακα σε κλίμακα. Επιθυμούμε έναν τρόπο ανάδειξης της τοπικότητας μέσα στην υπερτοπικότητα των σύγχρονων μητροπόλεων. Το τοπιακό ήθος είναι ο συνδεδειγμένος κρίκος της καθημερινής ζωής με την εξέλιξη.

Μήπως η εξέλιξη που περιμένουμε δεν είναι η δημιουργία κηπουπόλεων αλλά πόλεων-κήπων; Ένας επαναπροσδιορισμός της σχέσης κήπου και πόλης όπου το υπόβαθρο της πόλης έχει εμπλουτιστεί με νέες σημασίες;

Βιβλιογραφία

Cache, B. (1983) *Terre meuble*. Paris - Αγγλ. μτφρ. (1995): *Earth Moves*. The furnishing of Territories, Cambridge: MIT Press.

Clark, K. (1988): *Landscape into Art*, London: Murray John Ltd.

Enge, T. O. και Schröer, C. F.(1992): *Garden Architecture in Europe,1450-1800*. From the villa garden of the Italian Renaissance to the English landscape garden, Köln: Taschen ed.

Frampton, K. (2009): *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και κριτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, αγγλ. μτφρ. ,*Modern Architecture. A Critical History*, Λονδίνο: 1980 Thames and Hudson Ltd.

Reed, P. S. (2005): *Groundswell: constructing the contemporary landscape*, New York: The Museum of Modern Art.

Robinson, F. W. (1975): *Dutch Life in the Golden Century*. An exhibition of seventeenth century Dutch painting of daily life, Florida: Museum of Fine Arts Florida.

Rose, J.C. (1938): *Freedom in the Garden*. A contemporary approach in Landscape design, *Pencil Points* (επανέκδοση 1991) Cambridge: The MIT Press

Schulz, C. N. (2009): *Genius Loci*. Το πνεύμα του τόπου. Για μια φαινομενολογία στην Αρχιτεκτονική, Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π.

Sullivan, L. H. (1986): *The tall office building artistically considered*, New York: Lippincott Magazine.

Wrede, S. και Adams, W. H. (επιμ.)(1991): *Denatured Visions*. Landscape and Culture in the Twentieth Century, New York: The Mudeum of Modern Art.

Ανανιάδου-Τζημοπούλου, Μ. (1992): Αρχιτεκτονική τοπίου, σχεδιασμός αστικών χώρων, Θεσσ/κη: Εκδόσεις Ζήτη.

Καυκούλα, Κ.(2007): Η περιπέτεια των κηπουπόλεων = The garden city adventure : κοινωνική και περιβαλλοντική μεταρρύθμιση στην Ευρώπη και την Ελλάδα του 20ου αιώνα: social and environmental reform in Europe and Greece during the 20th century, Θεσσ/κη: University Studio Press.

Μανωλίδης Κ. και Καναρέλης Θ.(2009): Η διεκδίκηση της υπαίθρου : φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα: 'Ινδικτος.

Μωραΐτης, Κ.(2016): Το Τοπίο, Πολιτιστικός Προσδιορισμός του Τόπου. Σημειώσεις για τη νεότερη τοπιακή επεξεργασία του τόπου, Αθήνα: Εκδόσεις Σιδέρης Ι.

Μωραΐτης, Κ.(2015): Η Τέχνη του τοπίου. Πολιτιστική επισκόπηση των νεωτερικών τοπιακών θεωρήσεων και διαμορφώσεων, Αθήνα: www.kallipos.gr

Μωραΐτης, Κ.(2015): Σχήματα Τοπίου: Ο Σχεδιασμός του Τοπίου ως ειδική περίπτωση Αρχιτεκτονικής Διδακτικής, Αθήνα: www.kallipos.gr

Τσουκαλά Κ., Τερζόγλου Ν. Ι. και Παντελίδου Χ.(2012): Τομές ήθους και χώρου, Θεσσ/κη: Εκδόσεις Επίκεντρο.

**Sítio Roberto Burle Marx, IPHAN
Roberto Burle Marx, 1949, Πίο ντε Τζανέιρο*